

DE BROUWINDUSTRIE TE GENT, 1505-1622

door

Paul DE COMMER

VI. DE GENTSE BIERPRODUKTIE TIJDENS DE PERIODE 1505-1622

1. *De jaarlijkse produktie*

Naargelang de aard van het bewaard gebleven bronnenmateriaal is het voor de ene periode eenvoudiger om de totale jaarproduktie te bepalen dan voor een andere periode waar het vereiste bronnenmateriaal niet voorhanden is of minder gedetailleerd. Zo beschikken we voor de periode 1505-1542 over een reeks rekeningen die ons de jaarlijkse produktie verschaffen voor alle biersoorten samen en uitgedrukt in brouwsels. Nadien is echter geen enkele rekening meer bewaard gebleven en pas twintig jaar later beschikken we weer over de nodige gegevens om de totale jaarproduktie te kennen. Twee gruitrekeningen voor de jaren 1561/2 en 1566/7 geven de totale produktie weer van alle biersoorten samen, uitgedrukt in brouwsels. Het overgrote deel van de bewaard gebleven rekeningen beslaan de periode 1568-1622 wanneer we bijna jaarlijks de totale produktie kennen naast de produktie van iedere biersoort afzonderlijk. Deze rekeningen verschaffen ons de opbrengst per biersoort doch niet de produktie die hiermee overeenstemt; wegens een verregaande detaillering van de bron was het ons echter wel mogelijk deze opbrengstcijfers om te zetten in tonnen bier. Naar gelang het bronnenmateriaal ons aldus toelaat zullen we achtereenvolgens deze verschillende periodes van naderbij bekijken.

a. *De periode 1505-1542*

Bij de bepaling van de totale Gentse bierproduktie tijdens deze periode konden we gebruik maken van een reeks rekeningen die de belastingsopbrengsten noteren voor alle „inbrauwene bieren” met vermelding van de overeenkomstige bierproduktie uitgedrukt in brouwsels¹⁴³. Het betreft hier hoogst waarschijnlijk een produktie of ongeldbelasting al wordt dit in de bron niet nader gespecificeerd; men stelt in de hoofding van iedere rekening vrij algemeen: „dit naervolghende zijn de bieren die gebrauwen zijn binnen Ghendt”. Uit deze reeks zijn slechts elf exemplaren bewaard die gelukkig verspreid liggen over de periode 1505-1542, zodanig dat we om de vijf jaar ongeveer een produktiecijfer te onzer beschikking krijgen.

Vóór 1520 ligt de produktie boven de 90.000 ton per jaar maar tijdens het daarop volgende decennium daalt de produktie tot 80.000 ton per jaar. De crisis van de jaren twintig lijkt ons aan de basis te liggen van deze daling van 120.400 ton in 1511 tot 80.784 ton in 1527.

(143) S.A.G. reeks 160, nr. 24 - Zie bijlage 2a.

De plotse graanprijsstijgingen veroorzaakt door moeilijkheden i.v.m. de graanaanvoer uit Noord-Frankrijk en de Baltische Zee leiden tot de hongersnood van 1521-22. Wegens een internationale crisis binnen de handel en een industriële onderconsumptie binnen de Nederlanden zelf nam de werkloosheid toe en daalden de inkomens van de geschoolde en ongeschoolde arbeiders¹⁴⁴. Deze daling van de levensstandaard, waarbij een groter deel aan brood wordt gependeed, is tevens de oorzaak van een daling van het bierverbruik.

Deze crisis en levensstandaard herstelt zich niet tijdens de jaren dertig en de steden krijgen zelfs te kampen met pestepidemieën; het pauperisme kent een scherpe toename.

b. De jaren 1561/2 en 1566/7

Dankzij twee gruitrekeningen was het mogelijk voor deze twee jaren de totale Gentse bierproduktie te bepalen. De inhoud wordt omschreven als: „Rekeninghe vanden gruite van Ghendt van inbrauwene biere, keyt, fremdt bier, zuerhey, huisbieren ende cloosters der zelve stede...”. Betreffende het „inbrauwen bier” vermeldt men per week de bierproduktie uitgedrukt in brouwsels, samen met de overeenkomstige belastingsopbrengst.

Omgerekend in tonnen bedraagt de jaarlijkse produktie voor 1561/2 en 1566/7¹⁴⁵ respectievelijk 77.888 ton en 73.568 ton.

Bij het jaar 1566/7 dieneu we nog 176 ton „huisbieren” bij te rekenen wat komt op een totale produktie van 73.744 ton.

De bierproduktie van de kerkelijke instellingen is niet in deze cijfers begrepen zoals wel het geval was vóór 1542. In 1561/2 ontvangt men van de „Chartreusen, Jacopinen, 't Rijcke Gasthuis, Broeders up de veste, 't Clooster van Galileen, Sint-Agnete Clooster, 't Clooster te Jooris Vracx., de Filie Jesu, Onze Vr. Broeders, 't Clooster up 't Meerhem en Fraters: 24 schellingen 3 gr. gruitrecht wat overeenstemt met ca. 6.111 ton bier¹⁴⁶. De ontvangsten van de geestelijken zijn ons niet bekend voor het jaar 1566/7 doch als we aannemen dat in beide jaren evenveel wordt gebrouwen door deze verschillende kerkelijke instellingen dan komt men voor 1561/2 en 1566/7 respectievelijk tot de volgende produktiecijfers: 83.999 ton en 79.855 ton; toch nog opmerkelijk lager dan vóór 1521 gebruikelijk was.

c. De periode 1568-1622

— De bronnen

Het overgrote deel van het bewaard gebleven bronnenmateriaal heeft betrekking op deze periode; vier reeksen rekeningen zijn tot ons gekomen.

De reeks „rekeningen van het ongeld” verschaft ons jaarlijks de totale opbrengst per biersoort, deze gegevens konden worden omgerekend in

(144) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, p. 150.

(145) Beide jaren lopen van 12 februari tot 11 februari.

(146) 1561/2 1e maand: 25 schellingen 4 gr. voor 6384 ton = 0,047619 gr./ton.

tonnen dankzij een verregaande detaillering van de bron. Aangezien het ongeld een produktiebelasting is ten laste van de brouwers en de „huisbrouwers” is deze bron uitermate geschikt om de totale produktie en de produktie per biersoort te achterhalen. Rekeningen zijn bewaard gebleven voor de periode 1568-1622¹⁴⁷.

Ook de reeks „*handtboucken van het ongeld*” is bewaard gebleven voor de jaren 1580-1615. Deze rekeningen werden aangelegd per biersoort en noteren om de twee maanden de produktie van elke brouwer, uitgedrukt in tonnen. Later werden deze gegevens samen gebracht in de „rekeningen van het ongeld”, die ons de opbrengst verschaffen van alle soorten te Gent geproduceerd; in die zin kunnen we de „handtboucken van het ongeld” beschouwen als een voorafgaande rekening. Zij bleven bewaard voor drie biersoorten nl. dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer, doch het is best mogelijk dat zij slechts voor deze soorten alleen werden opgesteld¹⁴⁸.

Verder zijn ook de „*rekeningen van de grote accijnzen*”¹⁴⁹ en de „*handtboucken van de grote accijnzen*”¹⁵⁰ bewaard gebleven. Vermits het hier een verbruiksbelasting betreft is deze bron beter geschikt bij de bepaling van het verbruik.

De „rekeningen” beslaan de periode 1579-1609 en de „handtboucken” hebben betrekking op de periode 1579-1608. In de rekeningen wordt voor elke biersoort te Gent verbruikt, zowel de eigen produktie als de ingevoerde biersoorten, de totale accijnsontvangst weergegeven; in de „handtboucken” vinden we dezelfde informatie terug voor drie biersoorten nl. dubbele Clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer met dit verschil dat nu voor elk van deze drie soorten de ontvangsten op het plaatselijk verbruik (de „slete”) afzonderlijk van de ontvangsten op de uitvoer en het azijnbier staan geboekt. Bovendien worden ook de ontvangsten van het „drinkebier” afzonderlijk genoteerd.

Bij de studie van de totale jaarlijkse produktie en de produktie per biersoort zullen we aldus voornamelijk gebruik maken van de „rekeningen van het ongeld”. De „handtboucken van het ongeld” zullen we benutten bij de bepaling van de produktie per brouwer.

De „rekeningen” en de „handtboucken van de grote accijnzen” zullen we aanwenden als een controle op de gegevens uit de ongeldbelasting en ook bij de studie van het Gentse bierverbruik, vermits deze laatste ons de mogelijkheid geven de uitvoer en de azijnbierproduktie af te zonderen van het plaatselijk verbruik.

— De produktie

Zoals gezegd maken we hierbij gebruik van de „rekeningen van het ongeld”, in bijlage vindt men aldus de opbrengst van deze belasting

(147) S.A.G. reeks 463: „Rekeningen van het ongeld”.

(148) S.A.G. reeks 464²: „Handtboucken van het ongeld”.

(149) S.A.G. reeks 467: „Rekeningen van de grote accijnzen”.

(150) S.A.G. reeks 464¹, 4e liasse: „Handtboucken van de grote accijnzen”.

terug¹⁵¹. Om louter praktische redenen hebben we deze gegevens gespreid over twee tabellen.

Aangezien we de verschillende ongeldtarieven kennen voor elke biersoort en de bron voor iedere soort afzonderlijk de totale opbrengst opgeeft, was het mogelijk deze gegevens om te rekenen in tonnen bier. De opbrengsten van de ongeldbelasting op de invoer, welke steeds genoteerd staan bij de duurste Gentse biersoort (tot 1585 bij dubbele clauwaert, na 1585 tot bij het verdwijnen van dusselaer ca. 1589 bij deze laatste en nadien weer bij dubbele clauwaert), hebben we afgetrokken van de totale ongeldopbrengst zodanig dat bij dubbele clauwaert en later bij dusselaer enkel de opbrengst op de eigen produktie overblijft.

De gebruikte afkortingen voor de tabellen met betrekking tot de opbrengst en deze betreffende de omrekeningen in tonnen zijn als volgt: A: klein bier; B: crabbelaer; C: enkele clauwaert; D: dubbele clauwaert en E: dusselaer. Bovendien wordt voor alle biersoorten, uitgezonderd het klein bier in een kolom apart (a.) het aantal brouwers weergegeven dat instond voor die bepaalde produktie of opbrengst. Voor het klein bier was deze informatie niet aanwezig.

Laten we dan nu deze produktiecijfers even naderbij bekijken¹⁵².

— Het klein bier¹⁵³

Tijdens de periode 1571-1584 schommelt de jaarlijkse produktie tussen de 17.000 en 14.000 ton; nadien is echter een scherpe terugval vast te stellen tot 1.472 ton in 1586/7. Vanaf 11 november 1586 stoppen de brouwers immers met de produktie van klein bier omwille van de „duurte van de granen” zoals de rekening zelf stelt. Blijkbaar was deze soort dermate verwaterd dat de aanmaak ervan nog weinig zin had, tevens omdat reeds één jaar voordien, nl. op 10 november 1585, zoals de accijnsrekeningen uitwijzen, het verbruik en aldus de vraag naar deze soort was gestopt¹⁵⁴.

Van dan af vinden we onder de rubriek klein bier enkel nog de „huusbrauten” vermeld. Deze laatste zijn ook verdwenen in 1622 en aldus brouwt dan niemand nog klein bier.

— Crabbelaer

Eind jaren zestig en bij het begin van de jaren zeventig schommelt de produktie rond ca. 40.000 ton, doch vanaf 1571 valt een daling op te merken tot ca. 26.000 ton in 1574/5. Nadien herstelt de produktie zich

(151) Zie bijlage 3a, 3b.

(152) Van 1570 tot 1578 lopen de jaren van 11 mei tot 10 mei; van 1582 tot 1584 lopen de jaren van 16 februari tot 15 februari; het jaar 1586-1587 loopt van 11 november tot 10 november; het jaar 1592-93 loopt van 10 februari tot 10 februari; vanaf 1593 tot 1604 lopen de jaren van 11 augustus tot 10 augustus.

(153) Bij de omrekening van de ongeldopbrengst naar tonnen bier hebben we als omslagsleutel het gemiddelde genomen tussen het tarief geëist van de brouwers, nl. 3 gr./brouwsel of 0,1875 gr./ton en het tarief geëist van de „huuslieden”, nl. 0,25 gr./ton. Gemiddeld: 0,21 gr./ton.

(154) S.A.G. reeks 467.

tot 36.000 ton in 1583/4. Tijdens de crisis van de jaren tachtig is de achteruitgang van de produktie niet meer te stuiten. In de jaren negentig bereikt men een produktie van ca. 20.000 ton per jaar, een tendens die zich voortzet tijdens de eerste helft van de XVIIe eeuw.

— Enkele clauwaert

De produktie van enkele clauwaert maakt een veel ernstiger crisis door tijdens de periode 1569-1622, in zoverre zelfs dat deze biersoort, die ontstond ca. 1522-7, in 1622 niet meer wordt gebrouwen. Haar functie als tussensoort tussen dubbele clauwaert en crabbelaer is verloren gegaan wegens een verregaande verwatering waardoor enkele clauwaert waarschijnlijk meer en meer op crabbelaer is gaan lijken.

In 1573/4 wordt nog 33.382 ton gebrouwen doch vanaf het volgende jaar begint de daling van de produktie.

— Dubbele clauwaert

De produktie van deze biersoort, die een aanvang neemt in 1573, kent, in tegenstelling tot de drie voorgaande soorten, een stijgend verloop tot in 1583. Dubbele clauwaert neemt steeds een groot deel van de totale produktie voor zijn rekening met uitzondering van het midden der jaren tachtig wanneer vooral dusselaer wordt gebrouwen. Bij het verdwijnen van dusselaer, waarschijnlijk wegens de hoge kostprijs ervan, herstelt de produktie van dubbele clauwaert zich onmiddellijk. De produktie schommelt rond de 30.000 à 35.000 ton tot ca. 1604, waarna weer een daling vast te stellen is. Deze daling is niet te verklaren door de duurte van de granen aangezien tijdens deze jaren tot 1607 de graanprijzen laag zijn, 1607 en 1608 zijn echter weer twee duurtjaren.

— De totale Gentse bierproduktie tijdens de periode 1570-1604.

Gedurende de periode 1570-1578 schommelt de totale jaarlijkse produktie rond ca. 80.000 ton, in 1582 vindt een forse stijging plaats tot 109.260 ton. Ook het volgende jaar blijft de produktie aanzienlijk hoger liggen dan tijdens de jaren zeventig gebruikelijk was.

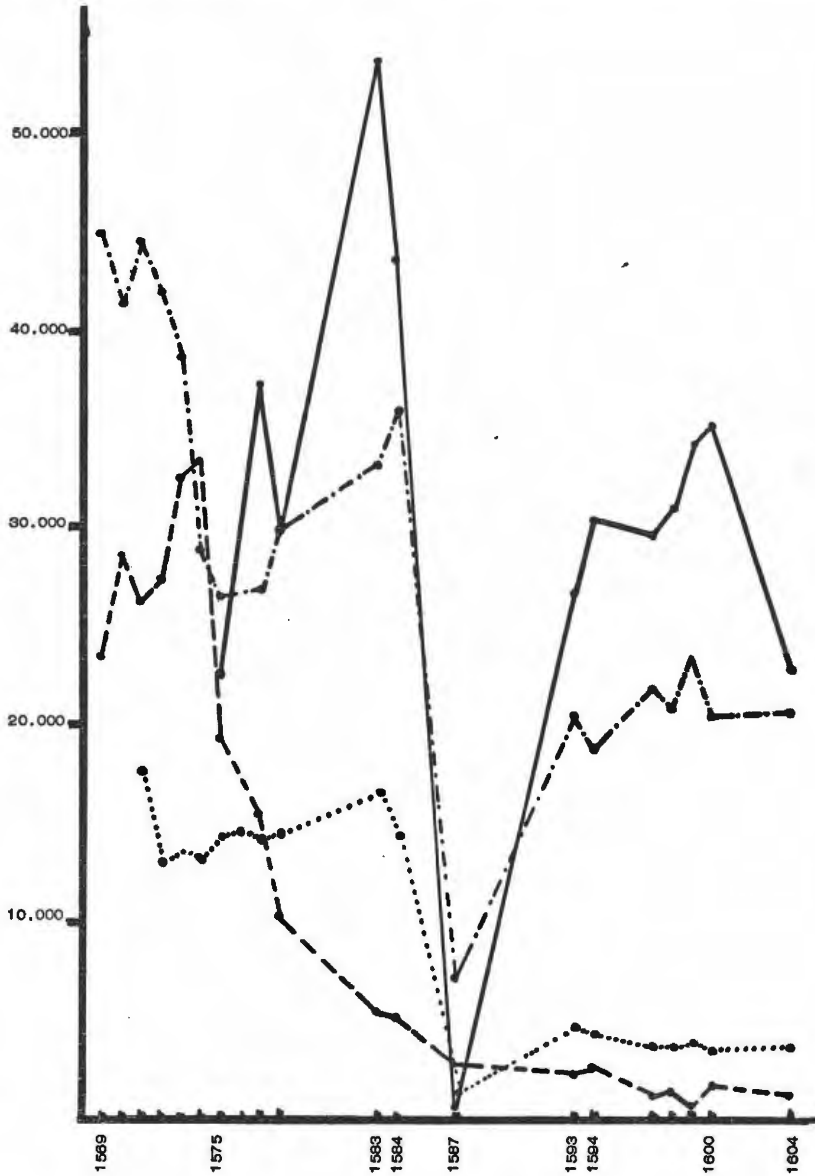
Deze plotse produktiestijging werd wellicht veroorzaakt door een bevolkingstoename te Gent ingevolge emigratie van de boeren uit het omliggende platteland naar de stad om het oorlogsgeweld te ontvluchten. Een stijging van de vraag naar bier noodzaakt de brouwers hun produktie gevoelig op te drijven. H. Van Der Wee wijst erop dat deze evolutie reeds een aanvang nam op het eind van de jaren zeventig; nadien keren vele boeren terug naar het platteland doch bij een felle heropleving van het oorlogsgeweld tijdens het midden van de jaren tachtig neemt dit verschijnsel weer in sterke mate toe¹⁵⁵. Het is echter ook mogelijk dat een stijging van de levensstandaard aanleiding gaf tot de stijging van het bier-

(155) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, p. 246-250.

Tabel 7 : Totale Gentse bierproductie, in tonnen, 1570-1604.

Jaar	Klein	Crabbelaer	Enkele Clauwaert	Dubbele Clauwaert	Dusselaer	Totaal
1570-1571	17.991	44.523	26.250			88.764
1571-1572	13.096	42.010	27.664			82.770
1572-1573	13.676	38.842	32.467			84.985
1573-1574	13.228	28.703	33.382			75.313
1574-1575	14.414	26.467	19.613	22.609		83.103
1576-1577	14.334	26.733	15.606	37.165		93.838
1577-1578	14.586	29.756	10.269	29.810		84.421
1582-1583	16.861	33.138	5.562	53.699		109.260
1583-1584	14.538	36.039	5.241	43.369		99.187
1586-1587	1.472	7.061	2.937	413	10.946	22.829
1592-1593	4.752	20.140	2.345	26.460		53.697
1593-1594	4.472	18.810	2.598	30.088		55.968
1596-1597	3.648	21.953	1.120	29.677		56.398
1597-1598	3.612	20.836	1.240	30.886		56.574
1598-1599	3.904	23.355	863	34.014		62.156
1599-1600	3.588	20.141	1.305	35.033		60.067
1603-1604	3.612	20.642	1.125	22.836		48.215

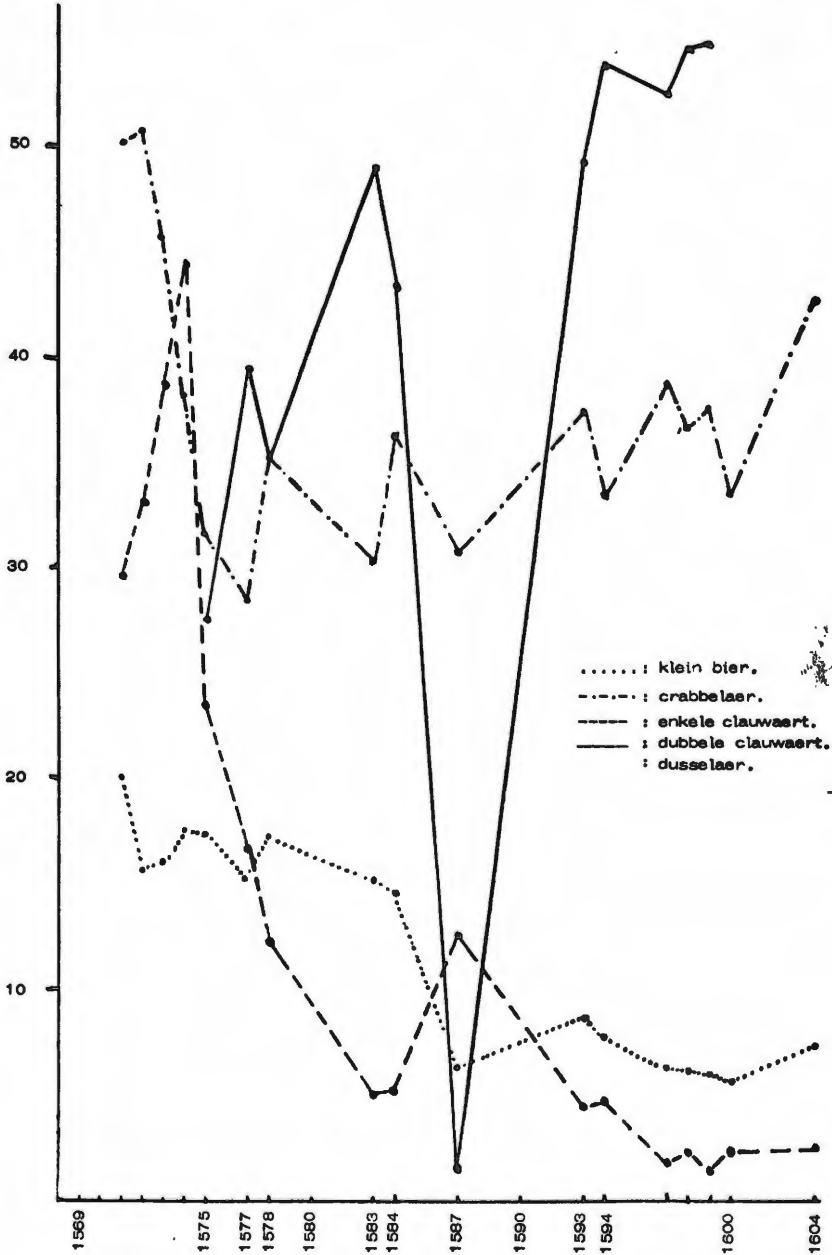
Grafiek 2: Totale Gentse bierproduktie van klein bier (.....); crabbelaer (— . — . —); enkele clauwaert (— — —); dubbele clauwaert (————); in tonnen, 1569-1604.

Tabel 8: Aandeel van iedere biersoort, in percentages, binnen de totale Gentse bierproduktie, 1570-1604.

Jaar	Klein	Crabbelaer	Enkele Clauwaert	Dubbele Clauwaert	Dusselaer
1570-1571	20,2	50,1	29,5	-	-
1571-1572	15,8	50,7	33,4	-	-
1572-1573	16,0	45,7	38,2	-	-
1573-1574	17,5	38,1	44,3	-	-
1574-1575	17,3	31,8	23,6	27,2	-
1576-1577	15,2	28,4	16,6	39,6	-
1577-1578	17,2	35,2	12,1	35,3	-
1582-1583	15,4	30,3	5,0	49,1	-
1583-1584	14,6	36,3	5,2	43,7	-
1586-1587	6,4	30,9	12,8	1,8	47,9
1592-1593	8,8	37,5	4,3	49,2	-
1593-1594	7,9	33,6	4,6	53,7	-
1596-1597	6,4	38,9	1,9	52,6	-
1597-1598	6,3	36,8	2,1	54,5	-
1598-1599	6,2	37,5	1,4	54,7	-
1599-1600	5,9	33,5	2,1	58,3	-
1603-1604	7,4	42,8	2,3	47,3	-

Grafiek 3: Aandeel van alle biersoorten, in percentages, binnen de totale Gentse bierproduktie, 1569-1604.

verbruik en de produktie. Scholliers stelt vast dat tijdens de periode 1580-1583 de levensstandaard van de arbeiders te Antwerpen een hoogtepunt bereikte, mogelijkwerwijs was dit ook het geval te Gent¹⁵⁶.

De overgave van de stad aan Farnese en het einde van de Gentse Calvinistische Republiek op 17 september 1584 veroorzaakt een massale uitwijking uit Gent¹⁵⁷. Na 1584 kent de produktie een scherpe terugval tot 22.829 ton in 1587, nadien keert echter een groot deel van de bevolking terug zodanig zelfs dat in de jaren negentig de produktie schommelt rond ca. 55 à 60.000 ton per jaar. Volgens H. Van Werveke zou de bevolking op het einde van de eeuw gedaald zijn tot 30.000 inwoners¹⁵⁸.

Vervolgens kunnen we nog wijzen op het aandeel van de verschillende biersoorten in de totale Gentse bierproduktie gedurende de periode 1570-1604.

— Klein bier : daar waar deze biersoort in 1571 nog voor 20 % van de totale bierproduktie instond, daalt dit aandeel steeds verder tot 6,4 % in 1587. Het aandeel van de „huisbrouwsels” blijft tijdens de jaren negentig en het begin van de XVIIe eeuw schommelen rond 6 à 7 %.

— Crabbelaer : deze biersoort verzorgt de helft van de bierproduktie tijdens het begin van de jaren zeventig ; na 1572 valt echter een daling vast te stellen tot 15,2 % in 1577. Nadien handhaaft zich de produktie van crabbelaer en schommelt het aandeel rond 30 à 35 % tot zelfs 42,8 % in 1604.

— Enkele clauwaert : deze biersoort draagt in 1571 voor 29,5 % bij in de totale produktie doch kent nadien, in tegenstelling tot crabbelaer, een stijgend aandeel tot in 1574 waarna de achteruitgang van enkele clauwaert niet meer te stuiten valt. Het is echter opvallend dat in 1587 wanneer alle biersoorten dalen enkele clauwaert aan belang wint. Deze opgang is echter van korte duur aangezien het aandeel van deze biersoort in 1604 nog slechts 2,3 % bedraagt van de totale bierproduktie.

— Dubbele clauwaert : in 1575, slechts twee jaar na het op de markt komen van deze biersoort, draagt zij reeds bij voor 27,2 % van de totale bierproduktie, naast 31,8 % voor crabbelaer en 23,6 % voor enkele clauwaert. Het belang van deze soort neemt gestadig toe tot zij in 1583 reeds 49,1 % van de totale produktie verzorgt. Nadien is een scherpe terugval vast te stellen tot 1,8 % in 1587. In dat jaar is dubbele clauwaert de minst gebrouwen biersoort. Het herstel gebeurt echter zeer snel en deze biersoort gaat in het begin van de jaren negentig weer meer dan 50 % van de totale bierproduktie uitmaken.

(156) Scholliers (...): Loonarbeid en honger. De levensstandaard in de XVe en XVIe eeuw te Antwerpen. Antwerpen, 1960, p. 142.

(157) Van Werveke (H.) - „Gand, Esquisse...”, p. 84.

(158) Van Werveke (H.) - „Gand, Esquisse...”, p. 84.

— Dusselaer : in 1587 wanneer alle biersoorten, uitgezonderd enkele clauwaert, in belang afnemen, zal dusselaer instaan voor het overgrote deel, nl. 47,9% van de totale produktie en neemt in dit jaar de rol over van dubbele clauwaert.

In die zin kunnen we uit dit alles nog afleiden dat daar waar in het begin van de jaren zeventig crabbelaer en in mindere mate enkele clauwaert en klein bier instaan voor de totale bierproduktie, crabbelaer zijn aandeel handhaaft na het verschijnen van dubbele clauwaert en tijdens de crisis van de jaren tachtig maar enkele clauwaert volledig ten onder gaat. Na de opkomst van dubbele clauwaert is het vooral deze soort naast crabbelaer die instaat voor het overgrote deel van de totale produktie. Tijdens het hoogtepunt van de crisis, ca. 1587, kent dubbele clauwaert een scherpe terugval doch crabbelaer handhaaft zijn aandeel in de totale produktie. In de plaats van dubbele clauwaert brouwt men nu vooral dusselaer. Tijdens de jaren negentig, wegens de sterke achteruitgang van zowel klein bier als enkele clauwaert, zijn het dubbele clauwaert en cruabbelaer die instaan voor ca. 90 % van de totale Gentse bierproduktie.

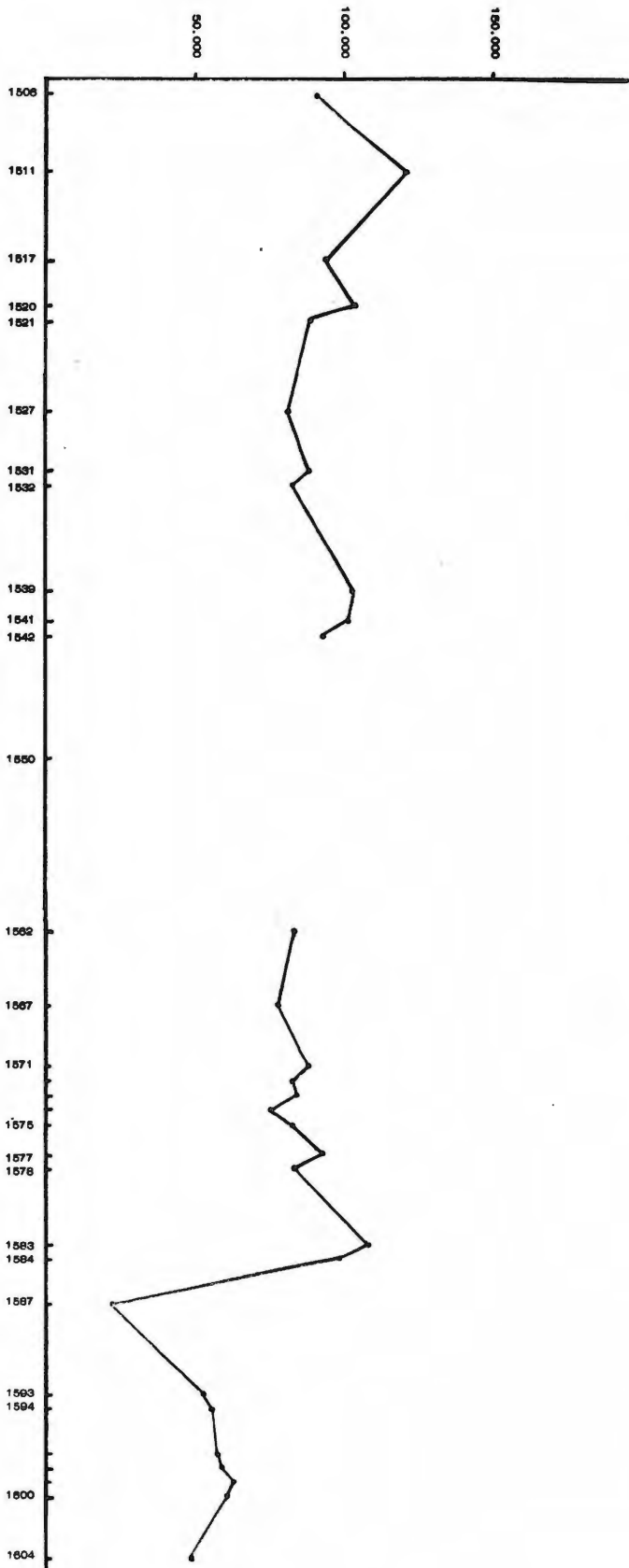
d. *Algemeen overzicht*

Het is opvallend dat vóór de grote hongersnood en de crisis van 1520-21 de bierproduktie aanzienlijk hoger lag dan tijdens de XVIe eeuw gebruikelijk was. We menen dit in verband te moeten brengen met een daling van de levensstandaard te Gent na deze jaren. Deze levensstandaard heeft zich niet hersteld tijdens de jaren dertig¹⁵⁹. Het is echter ook mogelijk dat een daling van de bevolking de produktiedaling veroorzaakt heeft en deze verklaring wint aan kracht als men stelt dat er geen vervangingsprodukt is voor bier en alzo bij daling van de levensstandaard de produktie slechts in zeer geringe mate een daling mag vertonen. Het hoge produktiecijfer van 1511 wordt nooit meer geëvenaard tijdens het verdere verloop van de XVIe eeuw. Tijdens de jaren 1539-1541 blijkt de produktie weer gevoelig toegenomen te zijn en dit kan misschien wel in verband gebracht worden met de troebelen die zich dan afspelen te Gent. De soldaten die na de opstand te Gent verblijven kunnen immers aanleiding gegeven hebben tot een stijging van het bierverbruik. Het is echter niet duidelijk, wegens het ontbreken van het nodige bronnenmateriaal, of deze hogere produktie heeft stand gehouden ofwel eerder van korte duur geweest is. Zeker weten we dat de globale bierproduktie in 1561 weer gedaald is tot 83.999 ton.

De produktie schommelt de hele XVIe eeuw tussen 85.000 en 90.000 ton per jaar. Tijdens de eerste helft van de XVIe eeuw bedroeg de jaarlijkse produktie 95.000 ton, in de periode 1570/1-1583/4 ca. 89.000 ton en na 1587 ca. 57.500 ton.

(159) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, p. 150.

Grafiek 4 : Totale Gentse bierproductie, in tonnen, 1506-1604.

2. De produktie per brouwer

Dank zij de „handtboucken van het ongeld” was het mogelijk, althans voor de periode 1580-1616, de produktie per brouwer te achterhalen. Deze „handtboucken” bleven bewaard voor drie biersoorten, nl. dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer. doch het is best mogelijk dat zij slechts voor deze soorten werden aangelegd¹⁶⁰.

Achtereenvolgens zullen we het aantal brouwers per biersoort en het aantal brouwers met hun halfjaarlijkse produktie bespreken. Willen we echter meer te weten komen over de sociaal-economische achtergrond van deze individuen, dan is verdere studie en ander bronnenmateriaal vereist, in het kader van deze verhandeling beperken we ons echter tot deze enkele vaststellingen.

a. Aantal brouwers per biersoort¹⁶¹

Bij de studie van dit onderwerp staan ons twee reeksen ter beschikking; de „rekeningen van het ongeld” en de „handtboucken van het ongeld”. Vermits de „rekeningen” een grotere periode beslaan (1568-1622) en we de „handtboucken” slechts raadpleegden voor enkele jaren, ligt het voor de hand dat we best de eerste reeks hierbij benutten¹⁶².

Hieruit valt duidelijk af te leiden welke biersoort in een bepaalde periode de voorkeur geniet bij de brouwers. Deze keuze wordt bepaald door de vraag en de rendabiliteit van de verschillende soorten. Aangezien we over de samenstelling van de verschillende soorten geen gegevens bezitten en zodoende ook geen kostprijzen kunnen berekenen voor de verschillende soorten, is het niet mogelijk hier verder op in te gaan.

Op het einde van de jaren zestig brouwen meer brouwers enkele clauwaert dan crabbelaer, het verschil is echter gering. Na 1570 gaan steeds minder brouwers enkele clauwaert produceren, hetzelfde stellen we vast voor crabbelaer na 1571. Dit wijst op een daling van het totaal aantal brouwers tot in 1573 wanneer de magistraat de toelating geeft tot het brouwen van dubbele clauwaert en steeds meer brouwers overgaan tot het produceren van deze biersoort. Waarschijnlijk was door een verregaande verdunning van enkele clauwaert en crabbelaer de produktie weinig winstgevend geworden en stopt een aantal brouwers hun activiteit. In 1585 merken we ook bij dubbele clauwaert een sterke achteruitgang op, deze plotse daling is te verklaren door de opkomst van dusselaer. Het overgrote deel van de brouwers dat in 1585 nog crabbelaer en dubbele clau-

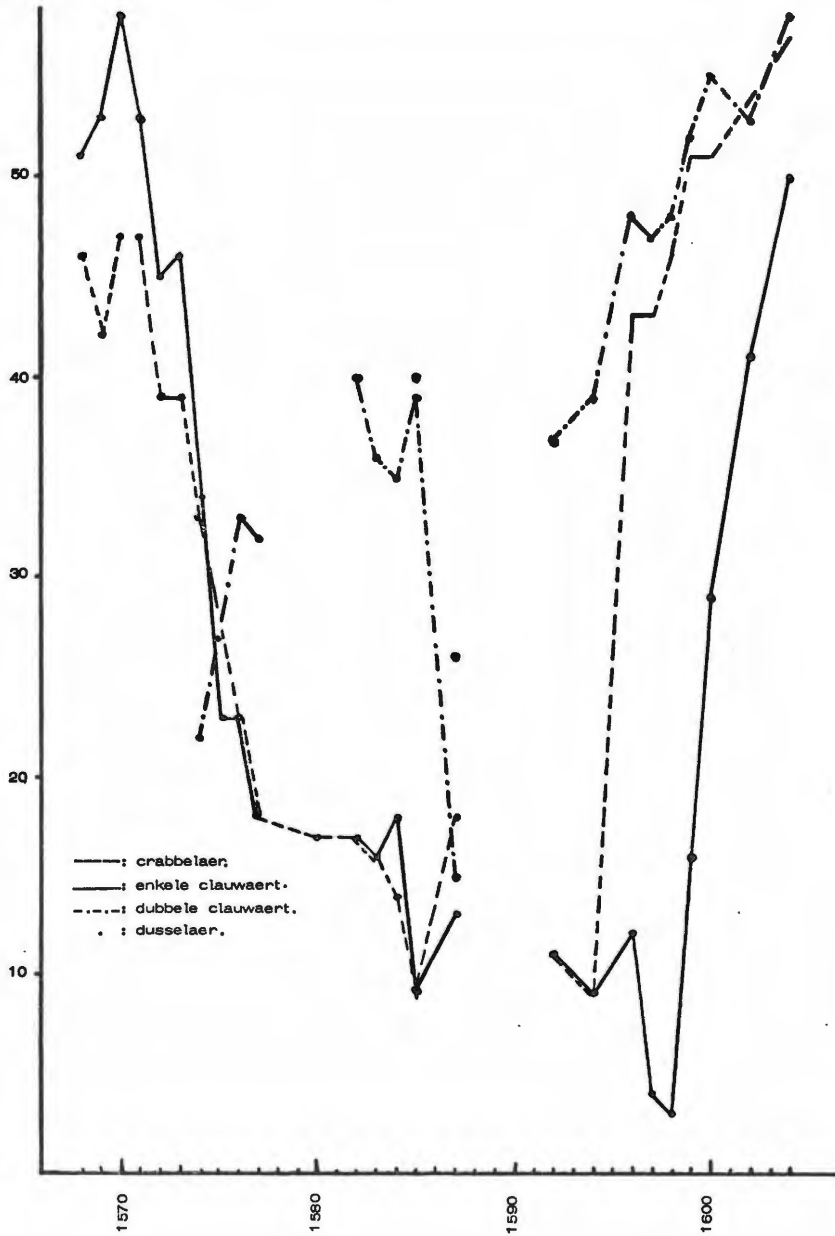
(160) S.A.G. reeks 464²: „Handtboucken van het ongeld”.

(161) Voor de periode 1568-1577 lopen de halve jaren van 11 mei tot 10 november.

Voor de periode 1580-1584 van 16 februari tot 15 augustus. Het halfjaar 1585 loopt van 16 augustus tot 10 november. De periode 1587 loopt van 11 augustus tot 10 november. Voor de periode 1592-1604 van 10 februari tot 10 augustus. De drie-maandelijke periode in 1622 loopt van 10 augustus tot 31 oktober.

(162) S.A.G. reeks 463 - „Rekeningen van het ongeld”. Zie ook bijlage 3a of 3b.

Grafiek 5: Aantal brouwers per biersoort om de zes maanden, 1568-1604.

waert produceert gaat in 1587 enkel nog dusselaer brouwen. Het totaal aantal brouwers is in 1587 zeer sterk achteruitgegaan, een evolutie die parallel loopt met een daling van de totale produktie. Deze crisis van de jaren tachtig is echter beperkt gebleven tot deze jaren aangezien in 1592 weer 37 brouwers dubbele clauwaert brouwen, na 1594 gaan ook steeds meer brouwers crabbelaer produceren en na 1598 stellen we hetzelfde vast bij enkele clauwaert. Bij dubbele Clauwaert en crabbelaer gaat dit gepaard met een stijging van de produktie van deze soorten doch in geval van enkele clauwaert stellen we vast dat steeds meer brouwers moeten instaan voor een steeds kleiner wordende produktie. In het begin van de XVIIe eeuw is het totaal aantal brouwers weer gevoelig toegenomen en schommelt rond zestig, net zoals op het einde van de jaren zestig, doch de produktie is met een derde gedaald, wat op het overwicht van kleine brouwers wijst.

b. *Aantal brouwers en hun produktie*

In bijlage vindt men voor drie biersoorten, nl. dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer, het aantal brouwers met hun halfjaarlijkse produktie terug, uitgedrukt in nominale cijfers en in percentages. We hebben de produktiecijfers van deze brouwers verdeeld over een aantal categorieën, aangepast aan de aard van de produktiecijfers binnen elke biersoort¹⁶³.

Om de volledige produktie van één brouwer of brouwerij te kennen moeten we echter jaarlijks of halfjaarlijks zijn aandeel in de verschillende soorten kennen. Hiervoor zouden we dan met grotere zekerheid de verschillende brouwers of brouwerijen van elkaar moeten kunnen onderscheiden, iets wat op basis van deze eenvoudige naamgeving niet mogelijk is. Vele voornamen en brouwerijnamen komen immers meermaals voor. Kennis van de ligging van iedere brouwerij zou hierin meer klaarheid kunnen brengen doch deze informatie is niet bewaard.

We zullen ons aldus met dit bronnenmateriaal moeten beperken tot enkele algemene vaststellingen per biersoort.

— Dubbele clauwaert

Uit de nominale cijfers kunnen we afleiden dat in de jaren tachtig een kleiner aantal brouwers een grotere totale produktie verwezenlijkte dan in de jaren negentig vanaf wanneer steeds meer brouwers moeten instaan voor een dalende produktie. In de jaren negentig is het aantal brouwers dat meer dan 1.000 ton per halfjaar produceert zeer sterk afgenomen. Steeds meer brouwers gaan tot de categorie 100-500 ton behoren.

Laten we dan nu even de percentages nader bekijken. We merken zeer duidelijk dat in de jaren tachtig de hoogste categorieën, nl. deze die meer dan 1.000 ton brouwen, nog instaan voor een derde en zelfs meer van de totale produktie. Bij het verdwijnen van deze grootste brouwers neemt het aandeel van de categorie 100-500 ton in sterke mate toe. Samen

(163) Zie bijlage 3c.

met de categorie 500-1.000 ton gaan zij instaan voor de bijna totale produktie van deze biersoort.

— Enkele clauwaert

Het is opvallend dat bij deze biersoort in het jaar 1582-3 één brouwer, nl. Jacques Van Hoorebeke (in het gulden schip) instaat voor bijna de helft van de totale produktie. Met de achteruitgang van de produktie van deze brouwer merken we op dat de produktie van enkele clauwaert zeer sterk daalt. Wanneer deze brouwer ca. 1595 ook minder dan 500 ton gaat brouwen produceert deze categorie ca. 80 % van de totale produktie. In 1596 overheerst de categorie 50-100 ton en in het begin van de XVIIe eeuw gaat de categorie van brouwers die minder dan 50 ton per halfjaar brouwen instaan voor de helft van de produktie tot zij in de jaren 1615-16 de volledige produktie verzorgen.

Daar waar in het begin van de XVIIe eeuw nog ca. 50 brouwers deze soort brouwden is de populariteit ervan zeer sterk achteruitgegaan bij de brouwers; slechts een vijftal blijven over in 1615-16.

Over het algemeen kunnen we stellen dat het overgrote deel van de enkele clauwaertproduktie steeds werd verzorgd door enkele grote brouwers die zich op deze soort specialiseerden, met uitzondering van Jacques Van Hoorebeke, die ook bij de grootste crabbelaer brouwers behoorde, en verder door alle brouwers doch slechts in geringe mate.

— Crabbelaer

Bij deze biersoort treffen we de grootste brouwers aan. Jacques Van Hoorebeke produceert in 1583 zelfs meer dan 4.500 ton. We merken ook hier dat het aantal van deze grote crabbelaerproducenten, die meer dan 1.000 ton produceren, zeer sterk afneemt en dat steeds meer brouwers tot de categorie 100 tot 500 ton gaan behoren, deze groep gaat in het begin van de XVIIe eeuw instaan voor $\frac{2}{3}$ van de totale produktie.

VII. DE BIERINVOER

Wegens een groot gebrek aan bronnenmateriaal vóór 1568 kunnen we slechts voor enkele jaren de totale invoer berekenen. Het vroegst zijn we hierover ingelicht tijdens de periode 1455-1458, dank zij drie gruitrekeningen. Pas in 1505 raken we weer bekend met de totale invoer via elf rekeningen voor de periode 1505-1542. Ten slotte bleven nog twee gruitrekeningen bewaard voor de jaren 1561/2 en 1566/7.

Na 1568 kunnen we beschikken over de „rekeningen van het ongeld” die, naast de ontvangsten op de eigen produktie, ook de ontvangsten op de invoer noteren.

Achtereenvolgens zullen we deze verschillende periodes van naderbij bekijken.

1. De periode 1455-1458

Hier beschikken wij over drie gruuatrekeningen die voor de periode 1 januari 1455 - 15 augustus 1458 de invoer weergegeven per maand en in tonnen. Achter elk cijfer volgt de afkorting „to.k.” wat erop wijst dat in deze rekeningen enkel de keytinvoer werd genoteerd. Net zoals de eigen producenten moesten ook de invoerders het „gruutrecht” betalen; alhoewel toen reeds met hop in de plaats van gruit werd gebrouwen, bleef deze belasting in voege tot in de XVIe eeuw. Wanneer deze overschakeling van gruit naar hop juist plaats vond te Gent is ons niet bekend. Volgens H. Van Der Wee vindt het hophrouwen in Brabant ingang tijdens de tweede helft van de XVe eeuw¹⁶⁴.

Tijdens de jaren 1455/6, 1456/7 en 1457/8 bedroeg de keytinvoer respectievelijk 1.603, 1.418 en 477 ton¹⁶⁵.

De drie gruuatrekeningen die bewaard bleven voor deze jaren stellen in hun hoofding: „Dit naervolghende es de grute vanden vremde biere dat comt ter Langherbrugghen ende Leverghem ende daer omtrent binnen 's gruters palen...”. Het betreft hier dus al het „vremde bier”, maar in de rekeningen zelf is enkel sprake van keytinvoer. We menen aldus te moeten aannemen dat deze rekeningen enkel slaan op de keytinvoer, omschreven als „den vremde biere” en dat de rekeningen met betrekking tot de invoer in Vlaanderen, de rest van de Zeventien Provinciën en het buitenland, verloren gegaan zijn. Het zou verkeerd zijn te veronderstellen dat toen enkel keyt werd ingevoerd.

2. De periode 1505 - 1542

a. De jaarlijkse invoer

Hier konden we gebruik maken van elf rekeningen gespreid over de periode, waarin maandelijks, uitgedrukt in tonnen, de totale invoer werd weergegeven¹⁶⁶. In dezelfde rekeningen werd ook de plaatselijke produktie genoteerd, zodanig dat een vergelijk met de invoer mogelijk was. In bijlage vindt men deze gegevens terug, zowel wat betreft de totale bierinvoer als de verhouding tussen de Gentse bierproduktie en de invoer¹⁶⁷.

Uit een vergelijking tussen de Gentse bierproduktie en de invoer tijdens dezelfde jaren merken we dat deze invoer gemiddeld 15,2 % bedraagt van de totale hoeveelheid bier verbruikt te Gent, in de veronderstelling

(164) Van Der Wee (H.) - „De Handelsbetrekkingen...”, pp. 268-270.

(165) S.A.G. reeks 160, nr. 23. De periode 1455-1456 loopt van 1 januari tot 15 augustus, de jaren 1456/7 en 1457/8 lopen beide van 15 augustus tot 15 augustus.

(166) S.A.G. reeks 160, nr. 24.

Aangezien niet alle cijfers waren uitgedrukt in tonnen zijn we genoodzaakt geweest deze andere maten om te zetten. Dit gebeurde als volgt: 1 carteel = 1,5 ton (1538/39: 4e, 8e maand); 1 juppe vat = 1,45 ton = 1,5 ton (1538/9: 10e maand); 1 smalle ton = 0,5 ton (1538/39: 9e maand). Dit alles klopte ook in de 6e maand van 1538/9. 1 pijp = 3 ton (1520/21: 6e maand); 1 ockxhoofd: 2 ton (zie S.A.G. reeks 160, nr. 25).

(167) Zie bijlagen 2b en 2c.

dat er geen uitvoer van Gents bier of heruitvoer van ingevoerd bier plaats vond. Dit laatste kunnen we echter niet nagaan wegens gebrek aan bronnenmateriaal.

Over de ganse periode gezien (1505 - 1542) kent het totale bierverbruik een vrij stabiel verloop, gemiddeld ca. 112.000 ton. Niettemin kunnen we een toename vaststellen van 1505 tot in 1520 te wijten aan de stijgende levensstandaard tijdens deze periode. De crisis van 1520-22 en de daling van de levensstandaard nadien liggen aan de basis van het afnemend bierverbruik. Deze levensstandaard herstelt zich niet tijdens de jaren dertig¹⁶⁸. De daling tot 97.863 ton in het duurtjaar 1531-32 bevestigt dit.

Vervolgens merken we dat het aandeel van de invoer in het totale verbruik in stijgende lijn verloopt van ca. 10 % in 1505 tot ca. 20 % in 1521. Deze toename kan op twee manieren verklaard worden, enerzijds door een verregaande verdunning van de eigen biersoorten, met als hoogtepunt 1520-22, waardoor zij die het zich nog kunnen veroorloven hun toevlucht zoeken tot de sterke ingevoerde soorten, anderzijds kan een toename van de levensstandaard aanleiding gegeven hebben tot een stijgende vraag naar dure ingevoerde biersoorten. Na de crisis van 1520-22 neemt het aandeel van de invoer in het totale verbruik af, enerzijds te verklaren door een daling van de levensstandaard en anderzijds door het ontstaan van een nieuwe sterkere Gentse biersoort, nl. clauwaert, waardoor men minder aangewezen raakt op de invoer.

Spijtig genoeg dienen we ons tot deze enkele vaststellingen te beperken omdat we slechts voor elf jaren over gegevens beschikken en na 1542 zowel wat betreft de plaatselijke produktie als de invoer in het duister tasten. Enige regelmaat is hieruit aldus zeer moeilijk af te leiden.

b. De verschillende biersoorten

In deze rekeningen werd maandelijks de totale invoer genoteerd met vermelding van de herkomst van dit bier. In bijlage vindt men deze gegevens gerangschikt in drie groepen, nl. de invoer uit Vlaanderen, de rest van de Zeventien Provinciën en het buitenland. Naast deze drie groepen werden in een aparte kolom, getiteld „restgroep”, door ons deze hoeveelheden genoteerd waarvoor geen herkomst werd gegeven¹⁶⁹.

Uit Vlaanderen komt vooral bier uit Menen naar Gent. Menen was één der belangrijkste Vlaamse brouwcentra uit de XVIe eeuw en deze stad telde in 1520 niet minder dan 104 brouwers. Volgens Guicciardini exporteerde zij haar „keutebier” over geheel Vlaanderen¹⁷⁰. De invoer loopt echter sterk achteruit tijdens deze periode. Op 10 december 1540 verbiedt men te Gent de invoer van bier uit Menen, niettemin voert men in het jaar 1540-41 nog 9 ton in, wat erop wijst dat dit verbod slechts van korte duur is geweest¹⁷¹. Verder wordt ook bier ingevoerd uit Oudenaarde,

(168) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, p. 150.

(169) Zie bijlage 2d.

(170) Soly (H.) - „De Betekenis...”, p. 104.

(171) S.A.G. reeks 93: BB fo. 278 - 10 december 1540.

Tabel 9 : Bierinvoer te Gent, in tonnen, 1568-1622.

Jaar	Vlaanderen	Menen	Keyt Gouda	Keyt De Ift	A'pen	Vreemt	Totaal
11.05.1568-10.11.1569	-	-	-	-	-	-	-
11.11.1569-10.05.1570	18	-	-	-	-	-	18
11.05.1570-10.11.1570	18	-	-	-	-	-	18
11.11.1570-10.05.1571	18	-	-	-	-	-	18
11.05.1571-10.11.1571	19	-	-	-	-	-	19
11.11.1571-10.05.1572	15	-	-	-	-	-	15
11.05.1572-10.11.1572	23	-	-	-	-	-	23
11.11.1572-10.05.1573	50	-	-	-	-	-	50
11.05.1573-10.11.1573	44	-	-	-	-	-	44
11.11.1573-10.05.1574	44	-	-	-	-	-	44
11.05.1574-10.05.1578	-	-	-	-	-	-	-
11.05.1578-15.08.1578	-	107	-	-	-	-	107
.....							
16.02.1579-15.08.1579	-	-	2.180	28	-	-	2.208
16.08.1579-15.02.1580	-	-	1.061	-	-	-	1.061
16.02.1580-15.02.1581	-	-	-	-	-	-	-
16.02.1582-15.08.1582	-	-	2.581	-	-	-	2.581
16.08.1582-15.02.1583	-	-	645	-	-	-	645
16.02.1583-15.08.1583	-	-	1.382	-	-	-	1.382
16.08.1583-15.02.1584	-	-	304	-	-	-	304
.....							
16.05.1585-10.11.1585	-	-	-	-	-	-	-
.....							
11.11.1586-10.05.1587	-	-	-	-	-	-	-
11.05.1587-10.11.1587	-	-	28	-	622	-	650
11.11.1587-10.02.1588	-	-	-	-	675	-	675
.....							
10.02.1592-10.08.1592	-	-	-	-	-	198	198
11.08.1592-10.02.1593	-	-	-	-	-	634	634
.....							
11.08.1593-10.02.1594	-	-	-	-	-	495	495
11.02.1594-10.08.1594	-	-	-	-	-	357	357
11.08.1594-10.02.1595	-	-	-	-	-	174	174
.....							
11.02.1596-10.08.1596	-	-	-	-	-	272	272
11.08.1596-10.02.1597	-	-	-	-	-	130	130
11.02.1597-10.08.1597	-	-	-	-	-	28	28
11.08.1597-10.02.1598	-	-	-	-	-	-	-
11.02.1598-10.08.1598	-	-	-	-	-	-	-
11.08.1598-10.02.1599	-	-	-	-	-	72	72
11.02.1599-10.08.1599	-	-	-	-	-	36	36
11.08.1599-10.02.1600	-	-	-	-	-	4	4
11.02.1600-10.08.1600	-	-	-	-	-	20	20
11.08.1600-10.02.1601	-	-	-	-	-	-	-
.....							
11.02.1602-10.08.1602	-	-	-	-	-	265	265
.....							
11.08.1603-10.08.1604	-	-	-	-	-	-	-
.....							
10.08.1622-31.10.1622	-	-	-	-	-	-	-

Kortrijk, Hoeidonc^{171b}, Ronse, Vinderhoutem en Moerbeke doch in zeer geringe mate en vóór 1520. Uit de rest van de Zeventien Provinciën komt het overgrote deel uit Holland, het keyt uit Gouda en Delft maakt over de periode 1505-42 gemiddeld 94,7% uit van de totale invoer. Voor enkele jaren treffen we in zeer geringe mate invoer uit Doornik, Valenciennes en Brussel aan, maar het betreft hier zeker geen regelmatige invoer.

Tenslotte werd een aanzienlijke hoeveelheid bier aangevoerd uit het buitenland. Het betreft hier vooral Hamburg, Jupen en Oosters (= Oostduitse), een verzamelnaam voor hopbieren uit Bremen, Danzig, Lübeck, Wismar, Rostock en Hamburg. De invoer richtte zich in hoofdzaak naar Staveren (Friesland), Kampen en speciaal naar Amsterdam, van waaruit het dan verder over de Nederlanden werd verdeeld¹⁷². Deze invoer van Noord-Duitse en Hollandse hopbieren naast Engelse ale vond vooral plaats langs Biervliet en Sluis maar ook het toltarief van Rupelmonde van 1557 voorzag uitdrukkelijk de vervoering in de richting van Vlaanderen van Goudabier, speciaal door Gentse schippers, en van Oosters en Engels bier¹⁷³. Tengevolge van de oorlog die in 1541 was uitgebroken tegen Karel V had Hamburg de uitvoer van bier naar Antwerpen stopgezet¹⁷⁴. De gevolgen hiervan merken we ook te Gent waar de invoer uit Hamburg vanaf 1540 minimaal wordt.

3. De jaren 1561/2 en 1566/7.

Voor deze beide jaren bleef een gruitrekening bewaard die ons toelaat de totale invoer te berekenen :

— 12.02.1561 - 11.02.1562 : 4.675,2 ton.

— 12.02.1566 - 11.02.1567 : 7.673 ton¹⁷⁵.

De keytinvoer bedroeg in de jaren 1561/2 en 1566/7 respectievelijk 4.416 en 7.443 ton.

Voor het jaar 1561/2 wordt nog melding gemaakt van 98 ton „zuerkeyt” en 7 ton keyt. Deze gegevens waren elders in de rekening genoteerd zodanig dat we ze niet in de voorgaande tabel konden onderbrengen.

Voor beide jaren vindt ook invoer plaats uit Vlaanderen, de rest van de Zeventien Provinciën en het buitenland, nl. 154,2 ton in 1561/2 en 230 ton in 1566/7.

Tijdens de beide jaren maakt keyt het overgrote deel uit van de totale invoer. De invoer uit Engeland en Noord-Duitsland blijft aanwezig doch in geringere mate. De invoer uit Vlaanderen is net zoals tijdens de periode

(171 bis) Niet nader de identificeren. Uit de bron kan niet opgemaakt worden over welke plaats het gaat, het zou kunnen zijn Hoeidonk, een gehucht bij Deurle.

(172) Van Uytven (R.) - „Haarlemmer Hop...”, p. 335.

(173) Van Uytven (R.) - „Haarlemmer Hop...”, pp. 340-341.

Over het keyt ingevoerd te Gent, zie Hallema (A), en Emmens (J.A.). - „Het bier...”, pp. 45-47.

(174) Henne (A.) - „Histoire du Règne...”, pp. 336-337 (dl. VII). Zie ook Soly (H.) - „De Brouwerijonderneming...”, p. 349.

(175) S.A.G. reeks 160, nr. 25.

1505-1542 zeer klein en in 1566/7 raken we voor het eerst bekend met invoer uit Antwerpen.

4. De periode 1568 - 1622

In de rekeningen van het ongeld staan de ontvangsten op de invoer steeds genoteerd bij de ontvangsten van de sterkste Gentse biersoort ; van 1568-1573 bij enkele clauwaert, van 1573-1585 bij dubbele clauwaert, van 1585 tot ca. 1589 bij dusselaer en nadien weer bij dubbele clauwaert.

Als reactie op de Beeldenstorm (1566) wordt Hertog Alva in 1567 naar de Nederlanden gestuurd met de opdracht de vrede volledig te herstellen zodanig dat de koning zelf spoedig over zee zou kunnen volgen. Om dit te kunnen bereiken stelde hij voor dat de 10.000 Spanjaarden die hij had meegebracht dichtbij de hoofdstad gelegerd zouden worden : de infanterie te Gent, Lier, Enghien en Brussel zelf en de cavalerie in het gebied rond Diest. Op 30 augustus 1567 marcheren de Spaanse troepen Gent binnen ¹⁷⁶. In 1568 wordt Willem van Oranje de onbetwiste leider van de Oppositie tegen Spanje en vanaf nu nemen de militaire troebelen in de Nederlanden een aanvang ¹⁷⁷.

In hetzelfde jaar stopt de bierinvoer uit Holland (Gouda en Delft), Noord-Duitsland en Engeland en we menen dit in verband te moeten brengen met de groeiende conflicten in de Nederlanden die resulteerden in een politieke en religieuze omwenteling ¹⁷⁸. Deze conflicten bemoeilijken de handel tussen noord en zuid, de invoer uit Engeland wordt bemoeilijkt door de openlijke breuk met Engeland en de belemmering van de westvaart in 1569 is daar een gevolg van ¹⁷⁹. De gevoelige teruggang van het Hollandse aandeel in de Sontdoorvaarten die zich in 1569 voerdeed ¹⁸⁰ bemoeilijkte de aanvoer van bier uit Noord-Duitsland naar Kampen en Staveren ¹⁸¹.

Tijdens de periode 1568 - 1578 is de totale invoer te Gent aldus zeer klein en geheel afkomstig uit Vlaanderen (het zgn. inlandsbier). Ca. 1579 is de keytinvoer weer aanwezig, zij het in meer beperkte mate tot in 1584. Tijdens de Gentse Calvinistische Republiek waren de handelsbetrekkingen tussen Gouda, Delft en Gent blijkbaar weer sterker ; na de val van de „Republiek” in 1584 wordt de scheiding tussen noord en zuid steeds scherper wat de handelsbetrekkingen en aldus de bierinvoer niet zal vergemakkelijkt hebben ¹⁸².

Tijdens de periode 11 mei 1587 - 10 februari 1588 wordt te Gent 1.297 ton bier uit Antwerpen aangevoerd. Deze aanvoer uit Antwerpen

(176) Parker (G.) - „Van Beeldenstorm...”, p. 97.

(177) Idem, p. 102.

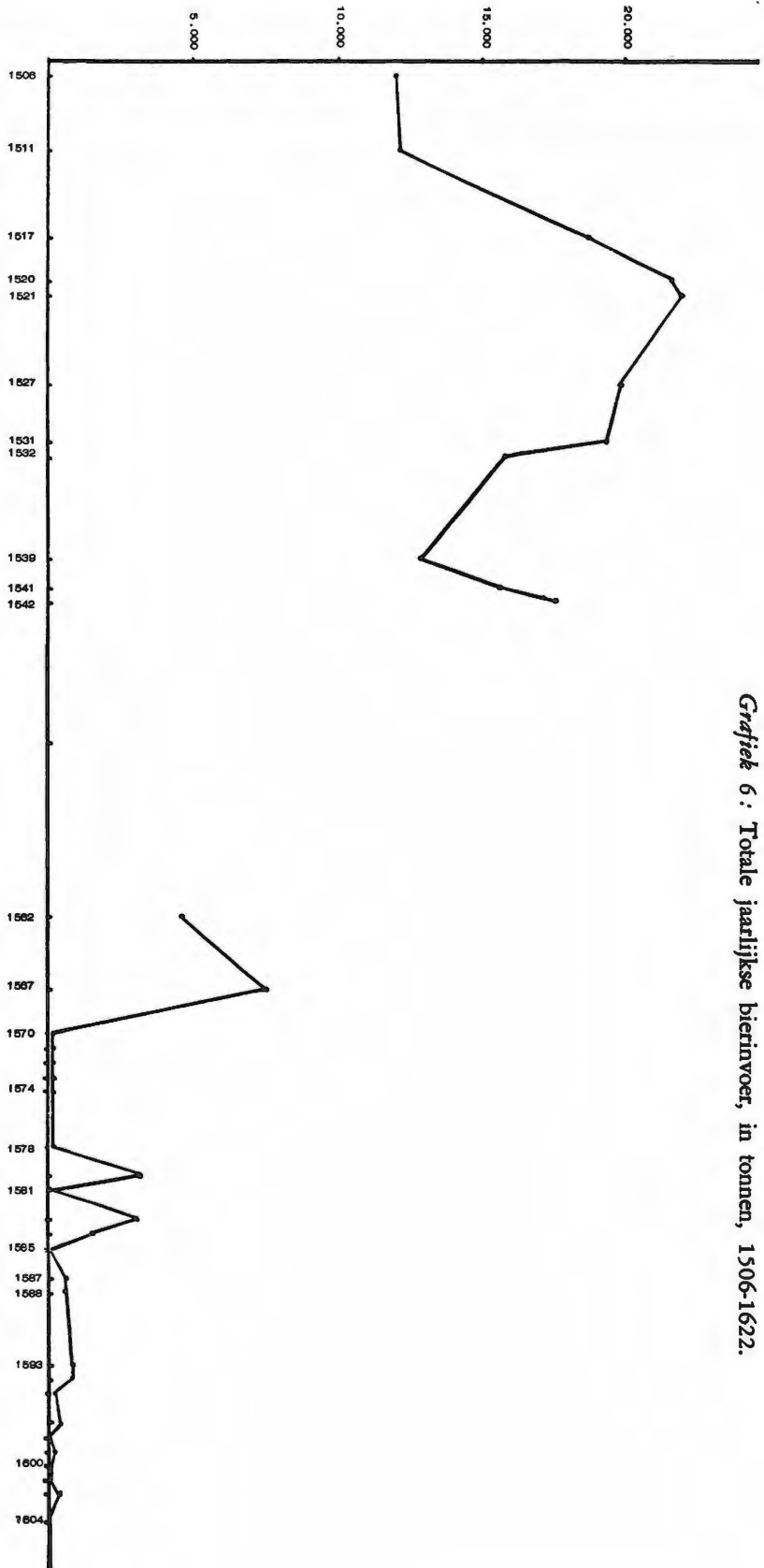
(178) De Meij (J.) - „De Watergeuzen en de Nederlanden 1568-1572”, A'dam-Londen, 1972, p. 273.

(179) Idem, p. 280.

(180) Idem, p. 275.

(181) Idem, p. 272.

(182) Parker (G.) - „Van Beeldenstorm...”, pp. 202-203.

Grafiek 6 : Totale jaarlijkse bierinvoer, in tonnen, 1506-1622.

die we voor het eerst aantreffen in de gruitrekening van 1561/2 gaat na het verdwijnen van keyt een serieuze omvang aannemen.

Na 1592 wordt alle invoer omschreven als „vreemt” en is het niet langer mogelijk onderscheid te maken tussen de verschillende biersoorten. We willen er op wijzen dat de benaming „vreemt” in het begin van de XVIIe eeuw sloeg op de invoer uit Noord-Duitsland en Engeland doch dat nu hiermee de totale invoer wordt bedoeld.

5. *Algemeen overzicht 1505 - 1622*

Tot slot van dit hoofdstuk zouden we nog graag een totaalbeeld willen ophangen van de jaarlijkse invoer te Gent over de periode 1505/ - 1622¹⁸³.

Hieruit blijkt zeer treffend de quasi totale verdwijning van het ingevoerd bier op de Gentse markt. Daar waar tijdens de periode 1505 - 1542 de invoer nog schommelt rond de 18.000 à 20.000 ton per jaar is deze in 1561/2 gedaald tot 4.672,2 ton en 7.673 ton in 1566/7. Aangezien het keyt steeds ca. 95 % van de totale invoer uitmaakt is vooral deze biersoort bepalend voor de omvang van de invoer. De vraag naar keyt is tijdens de jaren zestig sterk gedaald wat we kunnen verklaren door een daling van de levensstandaard na 1520-21 en de troebelen in de Nederlanden na de Beeldenstorm in 1566¹⁸⁴. Na 1567 wanneer de militaire troebelen in hevigheid toenemen wordt niet langer keyt ingevoerd, hetzelfde geldt voor de Noord-Duitse biersoorten. Tijdens de Gentse Calvinistische Republiek (1577 - 84) herneemt de keytinvoer maar op het einde van de jaren tachtig is deze invoer volledig verdwenen. Bovendien is ook de bevolkingsdaling op het einde van de XVIIe eeuw er de oorzaak van dat het totale bierverbruik daalt, vandaar ook een daling van de vraag naar ingevoerd bier.

VIII. DE BIERUITVOER

Voor de periode 1579 - 1608 was het mogelijk voor sommige jaren de uitvoer te bepalen van dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer dank zij de „handtboucken van de grote accijnzen”¹⁸⁵. Er zijn geen „handt-

(183) Vanaf 1505 tot 1542 lopen de jaren van 15 augustus tot 15 augustus. De jaren 1561/2 en 1566/7 lopen beide van 12 februari tot 11 februari. Van 1568 tot 1573 lopen de jaren van 11 november tot 10 november, het halfjaar 1573-1574 loopt van 11 november tot 10 mei. Tijdens de periode 11 mei 1574 tot 10 mei 1578 wordt geen bier ingevoerd. Dan volgt de periode 11 mei 1578 tot 15 augustus 1578. Tijdens de periode 1579-1584 lopen de jaren van 16 februari tot 15 februari. Tijdens de periode 16 mei 1585 tot 10 november 1585 wordt geen bier ingevoerd. Het jaar 1586-87 loopt van 11 november tot 10 november, nadien volgt de periode 11 november 1587 - 10 februari 1588. Het jaar 1592-93 loopt van 10 februari tot 10 februari. Het jaar 1593-94 van 11 augustus tot 10 augustus en dan volgt het halfjaar 11 augustus 1594 - 10 februari 1595. Vanaf 1596 tot 1601 lopen de jaren van 11 februari tot 10 februari. Dan volgt het halfjaar 11 februari 1602 - 10 augustus 1602.

(184) Het is bovendien best mogelijk dat de populariteit van het keyt afgenomen was, wegens de verwatering, en men de voorkeur gaf aan de eigen dubbele biersoorten.

(185) S.A.G. reeks 464¹, 4e liasse.

boucken" bewaard gebleven voor het klein bier en zodoende kennen we de uitvoer van deze biersoort niet. In deze „handtboucken" wordt per biersoort onderscheid gemaakt tussen de accijnsontvangst op het plaatselijk verbruik of de „slete", de uitvoer, het azijnbier of zuur bier en het drinkebier. Vermits we de verschillende accijnstarieven kennen was het mogelijk deze opbrengsten om te rekenen in tonnen. In bijlage vindt men deze gegevens in tabelvorm terug en de gebruikte afkortingen zijn als volgt :

- A.: het plaatselijk verbruik,
- B.: de uitvoer,
- C.: de azijnbieren of het zuur bier,
- D.: het drinkebier¹⁸⁶.

Aanvankelijk hadden we gedacht dat dit drinkebier een aparte biersoort was en hadden we ook deze opbrengst omgerekend in tonnen. In de Voorgeboden wordt slechts eenmaal over dit drinkebier gesproken, nl. i.v.m. de invoer waar men stelt dat de kooplieden die bier invoeren net zoals de plaatselijke brouwers het „onghelt ende drynckebier" moeten betalen¹⁸⁷. Dit wijst erop dat het hier een belasting betreft op het drinkebier en geen biersoort. Deze hypothese werd bevestigd door de „rekeningen van het ongeld" waarin deze ontvangsten op het drinkebier staan genoteerd na 11 februari 1598, omdat we na omrekening in tonnen van de opbrengst van deze belasting vaststelden dat het produktiecijfer van elke biersoort gelijk was aan het aantal tonnen dat we bekwamen na omrekening van de opbrengst op het drinkebier. Aangezien deze twee cijfers gelijk zijn, menen we te mogen aannemen dat het hier dezelfde produktie betreft en dus een extra belasting hierop¹⁸⁸. Hoe de betaling hiervan in zijn werk ging is ons echter niet bekend omdat noch in de rekeningen, noch in de Voorgeboden, verdere uitleg wordt verstrekt¹⁸⁹.

Deze ontvangsten van de drinkebierbelasting staan in de „handtboucken van de grote accijnzen" vermeld tot 1583, nadien is deze bron verloren gegaan tot 1599. Vanaf 1589 worden deze ontvangsten in de „rekeningen van het ongeld" geboekt wat verklaart waarom deze niet meer vermeld staan in de „handtboucken van de grote accijnzen".

Voor deze jaren waarvoor zowel „handtboucken van de grote accijnzen" als „rekeningen van het ongeld" bewaard bleven zullen we per biersoort de produktie en de uitvoer met mekaar vergelijken. We willen erop wijzen dat voor het jaar 1579 - 1580 bij enkele clauwaert en crabbelaer geen onderscheid werd gemaakt tussen de ontvangst op de uitvoer en het azijnbier, beide staan samen geboekt. Om ook voor dit jaar een uitvoercijfer te bekomen hebben we het gemiddelde genomen tussen het tarief bij

(186) Zie bijlage 4c.

(187) S.A.G. reeks 93 : FF fo 106 - 22 november 1584.

(188) Zie bijlage produktietabel 3b.

(189) Soly (H.) - „De brouwerijonderneming...", p. 352.

Uit diverse literatuur weten we dat drinkebier het bier is dat bestemd is voor de arbeiders en als deel van hun loon hen wordt gegeven tijdens het werk. Dit was alvast het geval te Antwerpen, waar het bierversoort in de XVIe eeuw vooral hoog lag omdat de gewoonte bestond in vele industrieën aan de werkluï dagelijks een bepaalde hoeveelheid bier te leveren, het zgn. drinkebier.

Tabel 10 : Totale produktie, plaatselijk verbruik en uitvoer van bier te Gent, in tonnen, 11 februari 1600 - 10 augustus 1600

Jaar	Dubbele clauwaert			Enkele clauwaert			Crabbelaer			Klein Bier	Totaal
	Slete	Uitvoer	Azijnb.	Slete	Uitvoer	Azijnb.	Slete	Uitvoer	Azijnb.		
11.02.1600-10.08.1600	7.952	6.442	861	186	12	-	9.209	770	-		
1. Totaal verbruik	15.255			198			9.979				25.432
- Plaatselijk verbruik											17.347
- Azijn Bier											861
- Uitvoer											7.224
2. Totale produktie	18.632			931			11.198			1.840	32.601

enkele clauwaert op de uitvoer, nl. 4 gr./ton en het tarief voor het azijnbier, nl. 6 gr./ton : aldus hebben we deze opbrengst van beide gedeeld door 5 gr./ton ; bij crabbelaer 3 gr./ton op de uitvoer en 6 gr./ton op het azijnbier : gemiddeld 4,5 gr./ton. Het is best mogelijk dat voor enkele clauwaert en crabbelaer geen azijnbier werd geproduceerd omdat we na 1582 bij enkele clauwaert en na 1599 bij crabbelaer hierop geen ontvangsten meer terugvinden. Mogelijkerwijs waren deze ontvangsten op het azijnbier van deze soorten ook in het jaar 1579 - 1580 zo gering dat men ze samenboekte met de ontvangsten op de uitvoer. Het uitvoercijfer dat we aldus voor dit jaar bekwamen zal wel sterk de waarheid benaderen.

We kunnen slechts een vergelijking maken tussen de „rekeningen van het ongeld”, die ons de produktie per biersoort verstreken en de „handtboucken van de grote accijnzen” dank zij dewelke we de uitvoer van drie biersoorten kennen voor het halfjaar 11 februari 1600 - 10 augustus 1600. De uitvoer van het klein bier is ons niet bekend maar vermits in dit halfjaar enkel klein bier werd geproduceerd door de burgers voor eigen gebruik vindt hiervan zeker geen regelmatige uitvoer plaats. Dit klein bier maakt trouwens slechts 5,6 % uit van de totale Gentse bierproduktie. In dit halfjaar werd 32.601 ton bier gebrouwen waarvan 25.432 ton werd verbruikt, hiervan was 17.347 ton of 68,2 % bestemd voor plaatselijk verbruik, 7.224 ton of 28,4% werd uitgevoerd en er werd 861 ton azijnbier gebrouwen.

Als we voor de periode 1579 - 1608 een vergelijk maken tussen het plaatselijk verbruik en de uitvoer van iedere biersoort dan merken we dat vooral bij dubbele clauwaert een aanzienlijk deel van de totale produktie bestemd was voor de uitvoer, soms zelfs meer dan plaatselijk verbruikt werd. Enkele clauwaert en crabbelaer waren echter vooral bestemd voor plaatselijke consumptie. Tot slot kunnen we voor enkele jaren nog een vergelijking maken tussen de „slete”, de uitvoer en het azijnbier voor de drie biersoorten samen.

Hieruit blijkt dat gemiddeld 68,5 % bestemd was voor plaatselijk verbruik en 29,1 % voor de uitvoer. Deze cijfers hebben slechts betrekking op dat deel van de produktie dat verkocht werd en dus accijns betaalde. Een aanzienlijk deel van de produktie bleef opgeslagen bij de brouwers om pas het volgend jaar verkocht te worden. Tevens willen we erop wijzen dat de verbruikscijfers zoals we die kennen uit de „rekeningen” en „handtboucken” van de grote accijnzen slechts betrekking hebben op het bier dat tijdens deze jaren werd verkocht en dat hieruit niet het totale bierverbruik kan worden afgeleid. Het is niet noodzakelijk zo dat slechts deze hoeveelheid werd verbruikt aangezien ook de tappers en particulieren een voorraad konden aanleggen.

Tabel 11 : Totaal plaatselijk verbruik, uitvoer en azijnbierversbruik van dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer, in tonnen en percentages, 1579-80 ; 1599-1600 ; 1606-07

Jaar	tonnen			Totaal	%		
	Slete	Uitvoer	Azijnb.		Slete	Uitvoer	Azijnb.
16.08.1579-15.02.1580	24.620	7.826	169	32.615	75,4	23,9	0,5
16.02.1580-15.08.1580	31.673	13.973	2.080	47.726	66,3	29,2	4,3
.....							
11.11.1599-10.02.1600	6.992	2.980	3	9.975	70,0	29,8	0,03
11.02.1600-10.08.1600	17.347	7.224	861	25.432	68,2	28,4	3,8
.....							
13.08.1606-10.02.1607	13.964	6.505	127	20.596	67,7	31,5	0,6
11.02.1607-10.08.1607	14.119	7.133	818	22.070	63,9	32,3	3,7

IX. HET BIERVERBRUIK

Komen we dan nu tot een overzicht van het hoofdelijk bierverbruik te Gent. We dienen er echter op te wijzen dat aan alle benaderingen die in dit verband zullen worden vooropgesteld, slechts een approximatieve waarde mag toegekend worden. Dit is o.m. een gevolg van het feit dat praktisch geen enkele specifiek demografische telling vóór het einde van het ancien régime beschikbaar is. Aan de hand van de parochieregisters en meerdere overzichten van het aantal kommunikanten wordt het niettemin mogelijk om de bevolkingsevolutie vanaf het einde der XVIe eeuw te volgen¹⁹⁰.

Van fundamenteel belang bij dergelijke benaderingen is evenwel de betrouwbaarheid van de demografische inlichtingen waarover men beschikt. Weliswaar kunnen we hiertoe gebruik maken van „De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de XVIIe en de XVIIIe eeuw”, die door H. Van Werveke op grond van de evolutie van het aantal geboorten werd gerekonstrueerd¹⁹¹.

Omstreeks 1350 beschikt men, dank zij de stadsrekeningen, over inlichtingen betreffende het aantal weerbare mannen, die een ernstige basis vormen voor de berekening van de totale bevolking. Zij zijn herhaaldelijk benut, en men mag op grond ervan aannemen dat Gent toen minstens 56.000 inwoners telde¹⁹². Tot nog toe kunnen we alleen maar vermoeden dat het verval van de lakennijverheid in de XVe eeuw en de XVIe eeuw een zekere daling van het aantal inwoners heeft veroorzaakt. Met meer stelligheid kunnen we volhouden, dat na de overgave van de stad aan Farnese in 1584, de bevolking, ditmaal in gevoelige mate, is geslonken¹⁹³. Op het einde van de eeuw zou de bevolking gedaald zijn tot 30.000 inwoners¹⁹⁴. H. Van Werveke verstrekt ons tot slot nog een geschat bevolkingscijfer voor de periode 1606-1615 : 31.073 inwoners en voor de periode 1616-25 : 37.380¹⁹⁵.

Tot zover de gegevens waarover we kunnen beschikken betreffende het Gentse bevolkingscijfer tijdens de XVIe eeuw.

Om het Gentse bierverbruik tijdens de XVIe eeuw te achterhalen dienen we bovendien te beschikken over nauwkeurige gegevens betreffende het plaatselijk verbruik.

We kennen wel de totale bierproduktie te Gent en ook de invoer voor de periode 1505 - 1604 maar bezitten geen informatie over de heruitvoer van het ingevoerde bier en de uitvoer van het Gentse bier. De uitvoer van Gents bier konden we slechts bij benadering voor enkele jaren bere-

(190) Vandenbroeke (C.) - „Evolutie van het wijnverbruik...”, p. 380.

(191) Vandenbroeke (C.) - „Evolutie van het wijnverbruik...”, p. 381.

(192) Van Werveke (H.) - „De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17e en 18e eeuw”, Brussel, 1948, p. 6.

Zie ook : H. Van Werveke : „Het bevolkingscijfer van de stad Gent in de 14e eeuw. Een laatste woord?”, Gent 1975.

(193) Van Werveke (H.) - „De surve...”, p. 7.

(194) Van Werveke (H.) - „Gand, Esquisse...”, p. 84.

(195) Van Werveke (H.) - „De curve...”, p. 52.

kenen. Bij de berekening van de uitvoer tijdens deze drie jaren is trouwens gebleken dat slechts een deel van de totale produktie bestemd was voor plaatselijk verbruik en uitvoer, de rest bleef opgeslagen bij de brouwers tot het werd verbruikt tijdens het volgende jaar.

Aangezien het voor de periode 1505 - 1604 slechts voor enkele jaren mogelijk was de uitvoer van Gents bier te bepalen zullen we bij de berekening van het hoofdelijk bierverbruik ons tot deze jaren beperken.

1. De opbrengst van de grote accijnzen tijdens de periode 1582 - 1609

De „rekeningen van de grote accijnzen” zijn uitermate geschikt bij de bepaling van het totale Gentse bierverbruik; op het verbruik van iedere biersoort moest immers accijns betaald worden, zowel op deze afkomstige van de eigen produktie als de ingevoerde biersoorten. In die zin noteren de „rekeningen van de accijnzen” de totaalontvangst per biersoort verbruikt te Gent maar maken voor elke Gentse biersoort geen onderscheid tussen de ontvangst op het plaatselijk verbruik of de slete, de uitvoer, het azijnbier en drinkebier. Het was ons aldus onmogelijk deze opbrengstcijfers om te rekenen in tonnen.

Aanvankelijk hadden we gehoopt dat de „handtboucken van de grote accijnzen” het ons mogelijk zouden maken de uitvoer en het azijnbierverbruik samen met de drinkebierbelasting af te zonderen van de totale accijnsopbrengst doch dit bleek slechts mogelijk voor drie jaar. Deze „handtboucken” die we moeten zien als een voorafgaande rekening aan deze „rekeningen van de grote accijnzen” maken wel het onderschied tussen de ontvangst op het plaatselijk verbruik, de uitvoer, het azijnbier en de drinkebierbelasting. Zij bleven bewaard voor dubbele clauwaert, enkele clauwaert en crabbelaer voor de jaren 1579 - 1608 en in die zin konden we deze opbrengstcijfers omrekenen in tonnen bier.

Vermits we over geen nauwkeurige verbruikscijfers beschikken dienen we ons aldus te beperken tot een bespreking van de opbrengst per biersoort van de grote accijnzen tijdens de periode 1582 - 1609.

In bijlage worden de gegevens uit de „rekeningen van de grote accijnzen” in tabelvorm weergegeven voor de periode 1582 - 1609¹⁹⁶. De gebruikte afkortingen voor de verschillende biersoorten zijn als volgt: A: dusselaer; B: dubbele clauwaert; C: enkele clauwaert; D: crabbelaer; E: invoer; F: klein bier; G: „ghemeene” huisbieren; H: dubbele huisbieren. In deze volgorde staan de verschillende biersoorten in de rekeningen genoteerd, om louter praktische redenen hebben we deze indeling overgenomen. Voor de tarieven per biersoort van de grote accijnzen verwijzen we naar hoofdstuk I, in bijlage vindt men de wijzigingen in deze tarieven weergegeven in een tabel¹⁹⁷. Deze „rekeningen van de grote accijnzen” konden we voor enkele jaren die niet bewaard bleven, in deze reeks, nog aanvullen dank zij een losso folio die we aantreffen tussen de „rekwesten aan de schepenen van de Keure door de brouwers”¹⁹⁸. Deze

(196) Zie bijlage 4a.

(197) Zie bijlage 4b.

(198) S.A.G. reeks 156 bis 7.

folio was getiteld : „Assijse vande biere” en betrof de jaren 1602 - 1607. Voor de jaren die we reeds kenden dank zij de „rekeningen” kwamen de gegevens overeen met dit blad, we menen dan ook te mogen veronderstellen dat de andere gegevens ook wel correct zullen zijn. Dit dokument was niet ondertekend door de bevoegde personen vandaar dat het geen enkele officiële waarde bezit en als een „kladblad” dient beschouwd te worden.

De opbrengsten van de grote accijnzen en deze van de ongelden kennen een gelijkaardig verloop. Hetzelfde geldt alzo voor produktie en verbruik. We stellen ook hier het overwegende belang van de ontvangsten op dubbele clauwaert vast, die steeds groter worden naarmate het verbruik van klein bier, enkele clauwaert en ingevoerd bier afneemt. Crabbelaer draagt ook voor een aanzienlijk deel bij in de totale accijnsopbrengst en na de crisis van de jaren tachtig gaat deze gevoelig stijgen net zoals met de produktie het geval was. Het verbruik van klein bier stopt op 10 november 1585 en één jaar later wordt deze soort niet meer geproduceerd door de brouwers¹⁹⁹. Enkel de burgers brouwen nog klein bier voor eigen gebruik en deze ontvangsten op de huisbieren staan genoteerd, voor de ganse periode, onder de rubriek „ghemeene” huisbieren. De ontvangsten hierop kennen een inzinking tijdens de crisis van de jaren tachtig, na een herstel tijdens het begin van de jaren negentig blijven deze inkomsten schommelen rond de helft van wat gebruikelijk was in het begin van de jaren tachtig. Dubbele huisbieren werden slechts gebrouwen tijdens het jaar 11 november 1585 - 10 november 1586. Door een verregaande verwatering van de Gentse biersoorten, te wijten aan de hoge graanprijzen en de hoge kostprijs van dusselaer, gingen een aantal burgers blijkbaar zelf over tot het brouwen van een sterkere biersoort. De magistraat profiteert hiervan om deze sterker te belasten dan de „ghemeene” huisbieren.

Tot slot worden ook de inkomsten op het verbruik van ingevoerd bier genoteerd. Op het einde van de jaren tachtig begin van de jaren negentig gaat deze opbrengst minimaal worden; de tarieven op dit ingevoerd bier waren zeer hoog zodanig dat het hier slechts enkele tonnen, soms zelfs minder dan één ton, betreft.

2. *Het hoofdelijk bierverbruik*

Omwille van het feit dat we geen nauwkeurige gegevens bezitten betreffende de uitvoer van Gents bier en de heruitvoer van ingevoerd bier was het onmogelijk het plaatselijk verbruik te berekenen. Bovendien bezitten we geen gegevens omtrent het bevolkingscijfer te Gent tijdens de XVIIe eeuw. De per capita consumptie die we alzo konden berekenen is slechts een grove benadering van de werkelijkheid.

Van 16 augustus 1579 tot 15 augustus 1580 werden 56.293 ton crabbelaer, enkele clauwaert en dubbele clauwaert verbruikt. Aangezien deze drie soorten samen zowat 85 % van de totale bierproduktie vertegenwoor-

(199) S.A.G. reeks 463; zie bijlage 3a of 3b.

digden, mag het globale verbruik wel op ongeveer 66.227 ton worden geraamd (het klein bier werd vermoedelijk niet geëxporteerd). Telt men daarbij ca. 2.200 tonnen ingevoerd bier (1.091 ton in een half jaar) en veronderstelt men dat ze alle te Gent werden geconsumeerd, dan bekomt men een algemeen totaal van 68.427 ton voor een bevolking van ongeveer 50.000 zielen of ca. 202 liter per inwoner. Een gelijkaardige berekening voor de periode 13 augustus 1606 tot 10 augustus 1607 toont aan dat de per capita consumptie toen tot ca. 156 liter was gedaald: een verbruik van 28.083 ton crabbelaer, enkele clauwaert en dubbele clauwaert, die op dat ogenblik minstens 90 % van de totale produktie uitmaakten, dus een globaal verbruik van minstens 31.203 ton vermeerderd met 500 ton ingevoerd bier (vermoedelijk een overschatting, want de import was na 1600 te verwaarlozen), wat een algemeen totaal geeft van 31.703 ton voor ongeveer 30.000 inwoners of ca. 156 liter per hoofd. Hieruit kunnen we besluiten dat het hoofdelijk verbruik te Gent tijdens het laatste kwart van de XVIe eeuw vermindert met ongeveer 25 %.

Te Leuven bedroeg het hoofdelijk bierverbruik in 1524 : 273 liter, ongetwijfeld dronk de doorsnee volwassene in deze stad per dag één liter bier en werd hij in zijn dorst slechts geremd door zijn koopkracht²⁰⁰. Te Antwerpen bedroeg het hoofdelijk bierverbruik tijdens de XVIe eeuw 350 à 360 liter of één liter per hoofd per dag. Deze raming van H. Soly is echter veel te hoog zoals blijkt uit het onderzoek van W. Brulez die het verbruik tijdens het jaar 1567/8 raamt op 295 liter. Te Diest in 1526 : 253 liter ; te Ninove in 1526 : 300 liter ; te Haarlem in 1475 : 250 liter²⁰¹. Te Gent ligt het verbruik dus blijkbaar iets lager.

Omtrent de omvang van het bierverbruik in Vlaanderen is langdurig discussie geweest. Algemeen heeft men dikwijls gesteld dat men zich in Vlaanderen, in tegenstelling tot Brabant en het Luikse gebied, vooral toelegde op de produktie en consumptie van wijn. Doorgaans fundeert men deze stelling met een referentie naar de lage individuele verbruikscijfers van Sint-Omaars zoals die door W. Brulez werden gepubliceerd voor het derde kwart van de XVIe eeuw²⁰². W. Brulez kwam tot een hoofdelijk verbruik van 55,6 liter ; de auteur wees er nochtans zelf nadrukkelijk op dat dit cijfer ver beneden de werkelijkheid ligt, zodat het moeilijk kan gebruikt worden als bewijsmateriaal voor een laag bierverbruik in Vlaanderen in de XVIe eeuw²⁰³. H. Soly legde er reeds de nadruk op dat in tegenstelling met wat algemeen aanvaard wordt het bierverbruik ook in Vlaanderen tijdens de XVIe eeuw vrij hoog moet gelegen hebben. J. Craeybeckx toonde immers afdoend aan dat het verbruik van één liter wijn de best betaalde arbeiders in de Nederlanden van de XIVE tot de XVIe eeuw zelfs

(200) Van Uytven (R.) - „Stadsfinanciën...”, p. 335.

(201) Soly (H.) - „De Brouwerijonderneming...”, p. 350.

Brulez (W.) - „De handel in Antwerpen in de XVIe eeuw”, Antwerpen 1975, p. 138, n. 7.

(202) Aerts (E.) - „De Zuidnederlandse Brouwindustrie...”, p. 22.

(203) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, p. 103.

Zie ook : Brulez (W.) - „Les difficultés financières...”, p. 225.

in normale jaren een derde en meer van hun loon zou gekost hebben, wat gewoonweg ondenkbaar was ²⁰⁴.

Dezelde auteur berekende overigens dat het wijnverbruik te Gent in het midden der XVe eeuw slechts 16 à 17 liter per hoofd en per jaar bedroeg ²⁰⁵. Dezelfde evolutie zet zich door tijdens de zestiende eeuw te Gent ²⁰⁶. Vanaf het midden van de XIVE eeuw stellen we te Gent een dalend wijnverbruik vast, te wijten aan een stijging van de wijnprijs als gevolg van de veelvuldige belastingen die op dit produkt geheven werden. C. Vandenbroeke stelt dat naast en samen met de stijging van de levensduurte en de talrijke supplementaire imposten die op het wijnverbruik werden geheven de aandacht moet gevestigd worden op de toename van het bierverbruik sinds de XVe - XVIe eeuw, ofschoon deze omschakeling precies door de overdreven stijging van de wijnprijs en de algemene daling van de levensstandaard werd bespoedigd ²⁰⁷.

Uit de cijfers die we bij benadering konden berekenen voor Gent blijkt duidelijk dat Gent, net zoals de Brabantse steden, een aanzienlijk bierverbruik kende dat met deze Brabantse steden vergelijkbaar is. Hiermee is dan toch wat E. Aerts noemt „de hardnekkige en schier onuitroeibare legende als zou Vlaanderen zich in tegenstelling tot Brabant en het Luikse gebied vooral op de produktie en de consumptie van wijn hebben toegelegd” uit de weg geruimd vermits men ook te Gent, de grootste stad in Vlaanderen, aangewezen was op bierverbruik en niet op een regelmatig wijnverbruik ²⁰⁸.

BESLUIT

Aan de hand van deze verhandeling hebben we gepoogd een bijdrage te leveren tot de kennis van de brouwindustrie in Vlaanderen, meer bepaald te Gent. Voor Vlaanderen ontbrak vooralsnog een detailstudie in tegenstelling tot Brabant waarvoor reeds meerdere monografieën voorhanden waren.

Uit de cijfers die wij konden berekenen betreffende de produktie en het hoofdelijk bierverbruik blijkt duidelijk dat ook te Gent een serieuze brouwindustrie gevestigd was en vooral bierverbruik overheerste in tegenstelling tot wijnverbruik zoals vroeger veelal verkeerdelijk werd verondersteld. Gent was hoofdzakelijk aangewezen op zijn eigen produktie en de invoer bleef tijdens de periode 1505 - 1542 beperkt tot 15,2 % van het totale verbruik, om na 1568 bijna te verdwijnen van de Gentse markt. Bovendien was Gent in staat ca. 25 % van zijn jaarlijkse produktie uit te voeren. In het laatste kwart van de XVIe eeuw waren ca. 60 brouwers

(204) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, pp. 40-43.

(205) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, p. 103.

Craeybeckx (J.) - „Un grand Commerce...”, pp. 5-8.

(206) Vandenbroeke (C.) - „Evolutie van het Wijnverbruik...”, p. 389.

(207) Vandenbroeke (C.) - „Evolutie van het Wijnverbruik...”, pp. 396-398.

(208) Aerts (E.) - „De Zuidnederlandse Brouwindustrie...”, p. 22.

actief en het betreft hier overwegend kleine en middelmatige producenten. Van grote ondernemers die de brouwindustrie gaan beheersen zoals het geval was te Antwerpen met Gilbert Van Schoonbeke is te Gent geen sprake²⁰⁹, althans niet tijdens het laatste kwart van de XVIe eeuw. Het grote aandeel van de verschillende bierbelastingen in de totale stadsontvangst wijst op het belang van deze industrie voor de stadsfinanciën en uit de ordonnanties betreffende het bier blijkt duidelijk het streven van de magistraat om ten allen tijde een sterke controle uit te oefenen op de betaling van de diverse belastingen. In dit alles is Gent analoog aan andere Zuidnederlandse steden.

We willen er tot slot op wijzen dat alle statistische gegevens die we konden berekenen slechts een benadering van de werkelijkheid vormen. Zowel bij de produktie ,invoer, uitvoer als verbruik beschikken we slechts over minima aangezien we steeds rekening moeten houden met belastingsontduiking vanwege brouwers, tappers, invoerders en particulieren. In de Voorgeboden wordt trouwens bestendig naar deze „fraulde” verwezen wat erop wijst dat zij niet gering zal geweest zijn.

Wij zijn er ons van bewust dat we slechts enkele facetten van de Gentse brouwindustrie tijdens de XVIe eeuw hebben belicht, het betreft hier dan nog slechts een kwantitatieve studie en als we meer willen te weten komen over deze nijverheidstak dan is verder onderzoek vereist.

(209) Soly (H.). - „De Brouwerijonderneming...”.

BIJLAGEN

Bijlage 2 a: Gentse bierproduktie, 1505/06 - 1541/42 (in tonnen).

Bron : S.A.G., reeks 160, nr. 24 : „Dit naevolgende zijn de bieren die ghebrouwen zijn binnen Ghendt, 1505/06 - 1541-42". Datering: elk jaar loopt van half augustus tot half augustus en bestaat telkens uit 13 maanden. Opmerking : het bier gebrouwen door kerkelijke instellingen werd afzonderlijk genoteerd (K.I.*).

Jaar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	K.I.(*)	Totaal
1505-1506	7.232	5.840	6.016	6.128	5.648	6.016	6.624	7.120	7.040	6.448	7.184	7.200	8.352	4.000	90.848
1510-1511	8.512	8.432	8.256	8.368	8.176	8.464	9.200	9.856	10.160	8.832	9.024	9.568	9.360	4.192	120.400
1516-1517	7.008	6.128	6.304	6.224	5.920	5.920	7.616	8.144	8.160	8.560	6.976	6.256	6.656	4.416	94.288
1519-1520	7.600	6.928	7.200	6.960	6.864	7.504	8.096	9.040	8.704	7.200	8.560	7.872	7.824	4.608	104.960
1520-1521	6.656	5.872	6.176	5.904	5.664	5.456	6.944	7.440	6.416	6.592	6.576	6.896	6.752	4.640	87.984
1526-1527	6.256	5.904	5.648	5.664	4.976	5.840	5.760	6.224	6.080	5.536	5.680	6.416	5.824	4.976	80.784
1530-1531	5.568	4.704	4.912	5.280	5.376	5.104	6.960	7.424	7.904	9.216	7.744	7.168	6.768	4.512	88.640
1531-1532	6.240	6.080	5.360	5.344	4.832	5.504	5.904	6.176	6.112	6.784	6.544	6.688	6.432	4.112	82.112
1538-1539	7.920	7.536	7.312	7.200	6.928	7.504	8.208	7.872	7.056	6.752	9.488	7.632	7.584	4.416	103.408
1540-1541	8.560	6.864	6.944	6.352	6.656	7.072	8.240	8.240	7.184	8.736	7.648	7.616	7.408	3.952	101.472
1541-1542	6.048	6.064	6.112	6.416	6.784	6.944	7.952	7.472	7.840	7.792	6.736	6.576	7.184	3.904	93.824
Totaal	77.600	70.352	70.240	69.840	67.824	71.328	81.504	85.008	82.656	82.448	82.160	79.888	80.144	47.728	1.046.720

Bijlage 2b: Bierinvoer te Gent, 1505/06 - 1541-42 (in tonnen). Bron : S.A.G., reeks 160, nr. 24 : „Dit naervolghende zijn de bieren die ghebrouwen zijn binnen Ghendt, 1505/06 - 1541/42”. Datering : zie bijlage 2a. Opmerking : elk jaar loopt van half augustus tot half augustus en bestaat telkens uit 14 periodes van elk 3 weken.

Jaar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Totaal
1505-1506	1.004	835	1.327	1.106	706	206	653	656	1.414	392	704	784	2.251	-	12.038
1510-1511	644	663	1.160	1.395	420	267	545	653	858	821	800	792	1.459	1.599	12.076
1516-1517	899	804	1.649	1.540	894	779	857	751	1.083	1.039	1.501	1.380	3.501	2.026	18.683
1519-1520	1.162	1.030	1.558	2.117	1.542	756	866	746	1.601	1.363	1.490	1.802	3.871	1.668	21.572
1520-1521	1.629	957	1.628	1.649	1.309	985	1.129	1.045	1.504	1.625	1.381	1.373	5.740	-	21.954
1526-1527	1.345	1.404	2.369	1.916	1.541	1.362	821	607	1.309	1.165	1.314	1.299	1.920	1.383	19.755
1530-1531	642	967	2.262	1.511	1.268	619	1.890	1.702	1.382	1.307	1.259	1.224	1.707	1.580	19.320
1531-1532	759	771	1.536	2.510	708	728	1.107	925	1.379	1.229	616	615	1.967	901	15.751
1538-1539	920	938	1.244	1.316	788	737	593	610	882	761	950	761	1.284	1.134	12.918
1540-1541	1.399	1.332	1.263	1.542	628	472	667	643	812	882	1.485	1.413	1.668	1.436	15.600
1541-1542	1.521	2.220	1.068	788	1.097	805	1.026	971	844	902	1.674	1.653	1.872	1.126	17.547
Totaal	11.864	11.921	17.064	17.370	10.901	7.716	10.154	9.309	13.068	11.486	13.174	13.076	27.258	12.853	187.214

Bijlage 2c : Procentuele verhouding tussen de Gentse bierproduktie en de invoer te Gent, 1505/06 - 1541/42. Bron: S.A.G., reeks 160, nr. 24: „Dit naervolgende zijn de bieren die ghebrouwen zijn binnen Ghendt, 1505/06 - 1541-/42”.

Jaar	Gentse Prod.	Invoer	Totaal	% Prod.	% Inv.
1505-1506	90.848	12.038	102.886	88,2	11,7
1510-1511	120.400	12.076	132.476	90,8	9,1
1516-1517	94.288	18.683	112.971	83,4	16,5
1519-1520	104.960	21.572	126.532	82,9	17,0
1520-1521	87.984	21.954	109.938	80,0	19,9
1525-1527	80.784	19.755	100.539	80,3	19,6
1530-1531	88.640	19.320	107.960	82,1	17,8
1531-1532	82.112	15.751	97.863	83,9	16,0
1538-1539	103.408	12.918	116.326	88,8	11,1
1540-1541	101.472	15.600	117.072	86,6	13,3
1541-1542	93.824	17.547	111.371	84,2	15,7
Totaal	1.048.720	187.214	1.235.934		

Bijlage 2d : Bierinvoer te Gent : de verschillende soorten, 1505/06 - 1541/42 (tonnen). Bron : S.A.G. reeks 160, nr. 24. Datering : zie bijlage 2a.

Jaar	VLAANDEREN									ZEVENTIEN PROVINCIEËN						BUITENLAND						RESTGROEP		TOTAAL
	Oudenaards	Mierden	Koninkrijk	"Hoedonc"	Amberg	Ronsse	Vinderhoutem	Montbake	Totaal	"Koyt"	"Zuierkoyt"	Doomik	Valenciennes	Brussel	Totaal	Hennegou	"Jijgen"	Coastane	Engels	Lubeck	"Mormain"	Totaal	Ton/famelle t. carboel	Invoer
1505-1506	7	4	6	-	-	-	-	-	17	10.915	-	-	-	1	1	620	212	273	-	-	-	1.105	-	12.036
1510-1511	9	184	1,5	27	4	0,5	2	-	224	10.944,5	115	4,5	1,5	-	121	382	90,5	58	232 ⁽¹⁾	-	-	782,5	-	12.076
1516-1517	2	56	-	-	1	-	-	1	59	17.309	112	-	2	-	114	485	94,5	317	246,5	-	-	1.083	137	16.683
1519-1520	3	20	-	-	-	-	-	-	23	20.067	214,5	-	-	-	214,5	983	12	67	116,5	-	-	1.180,5	97	21.572
1520-1521	-	2	-	-	-	-	-	-	2	20.569,5	48	-	-	-	48	743	-	428	37,5	-	3	1.211,5	133	21.954
1525-1527	-	85	-	-	-	-	-	-	85	19.061,5	136	-	0,5	-	136,5	353	85	4	60	-	-	482	1	19.785
1530-1531	-	4	-	3	-	-	-	-	7	18.919,5	126	8	-	-	134	216	14,5	-	10	-	-	240,5	19	19.320
1531-1532	-	8	-	-	0,5	-	-	-	8	15.564,5	116	-	-	-	116	30	-	-	22,5	-	-	42,5	16,5	15.751
1536-1539	-	1	-	-	-	-	-	-	1	12.514,5	116	-	-	-	116	112	21	-	83	-	-	212	74,5	12.918
1540-1541	-	9	-	-	-	-	-	-	9	15.060,5	289	-	-	-	289	3	17,5	116	84	18 ⁽²⁾	-	236,5	3	16.600
1541-1542	-	3	-	-	-	-	-	-	3	16.679,5	66	2,5	-	-	68,5	-	78	93	618	-	-	789	7 ⁽³⁾	17.547

- (1) + 1/2 halster.
(2) Misschien 11 i.p.v. 18.
(3) Waarvan twee ton „besonsbier”.

Bijlage 2e : Het aandeel van het „Keyt” in de totale bierinvoer, 1505/06 - 1541/42 (tonnen). Bron : S.A.G., reeks 160, nr. 25 : „Dit naevolghende zijn de bieren die ghebrouwen zijn binnen Ghendt, 1505/06-1541/42”.
Datering : zie bijlage 2a.

Jaar	Totale Invoer	"Keyt"	Andere	%
1505-1506	12.038	10.915	1.123	90,6
1510-1511	12.076	10.944,5	1.131,5	90,6
1516-1517	18.683	17.309	1.374	92,6
1519-1520	21.572	20.057	1.515	92,9
1520-1521	21.954	20.559,5	1.394,5	93,6
1526-1527	19.755	19.051,5	703,5	96,4
1530-1531	19.320	18.919,5	400,5	97,9
1531-1532	15.751	15.564,5	186,5	98,8
1538-1539	12.918	12.514,5	403,5	96,8
1540-1541	15.600	15.060,5	539,5	96,5
1541-1542	17.547	16.679,5	867,5	95,0
Totaal :	187.214	177.523	9.691	94,7

Bijlage 3a: Totale opbrengst, per biersoort en in ponden vlaams, van de „onghelden” te Gent, 1568-1582. Bron: S.A.G., reeks 463. Opmerking: voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 4.

Jaar	A	B	a	C	a	D	a
11.05.1568-10.11.1568		155-18- 7	46	92-15-11	51		
11.11.1568-10.05.1569		124- 5- 9	46	127- 1- 6	51		
11.05.1569-10.11.1569		137-10-10	42	121-10- 0	53		
11.11.1569-10.05.1570		121- 0- 0	44	145- 0- 2	55		
11.05.1570-10.11.1570	8- 3-10	153- 4- 7	47	108- 6- 2	58		
11.11.1570-10.05.1571	7-11- 0	125- 0- 9	45	138- 5- 1	56		
11.05.1571-10.11.1571	6- 3- 0	152-12-10	47	120- 8-10	53		
11.11.1571-10.05.1572	5- 6- 2	109-18- 4	46	139- 4- 8	50		
11.05.1572-10.11.1572	6- 2-10	141- 2- 1	39	152- 2- 8	45		
11.11.1572-10.05.1573	5-16- 6	101-13- 1	39	152-18- 7	45		
11.03.1573-10.05.1573						38-12-11	23
11.05.1573-10.11.1573	5- 9- 9	96-17- 9	39	166-15- 0	46		
11.11.1573-10.05.1574	6- 1- 9	82-10- 1	39	147- 0- 7	47		
11.05.1574-10.11.1574	6- 1- 9	85- 2- 4	33	106- 4-11	34	183-11- 1	22
11.11.1574-10.05.1575	6-10- 6	80- 6- 0	27	77-12- 6	27	240- 7- 1	28
11.05.1575-10.11.1575	6-10- 9			96-12- 4	23	224-16- 7	27
11.11.1575-10.05.1576	6- 4-11	95-12- 0	23	70- 2- 3	22	222-14- 9	28
11.05.1576-10.11.1576	6- 0- 2	88- 6- 6	23	85-14- 3	23	312-11- 7	33
11.11.1576-10.05.1577	6-10- 8	78-15- 1	18	60-11- 9	18	384- 5- 5	33
11.05.1577-10.11.1577	6- 1- 9	76- 3-10	18	53- 4- 0	18	279- 2- 9	32
11.11.1577-10.05.1578	6-13- 6	73- 3- 9	20	43- 1- 4	20	279-16- 3	36
11.05.1578-15.08.1578				29- 5- 2	19		
.....							
16.02.1579-15.08.1579				40- 3- 9	19	376-10- 0	32
16.08.1579-15.02.1580				39-11- 7	?	379- 4- 4	35
16.02.1580-15.08.1580		99- 8- 6	17				
16.08.1580-15.02.1581		94- 4- 1	19	46-17- 3	18		
.....							
16.02.1582-15.08.1582	7-15- 7	110- 5-10	17	26-19- 5	17	639-10-10	40

Bijlage 3a: Totale opbrengst, per biersoort en in ponden vlaams, van de „onghelden” te Gent, 1582-1622. S.A.G., reeks 463. Opmerking: voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 4.

Jaar	A	B	a.	C	a.	D	a.	E	a.
16.06.1582-15.02.1583	6-19- 6	96-16- 4	17	25- 3- 5	15	427-19- 9	39	-	-
16.02.1583-15.06.1583	7- 2- 2	126- 8- 1	16	28- 1- 4	16	507- 0- 3	36	-	-
16.06.1583-15.02.1584	5-12- 3	98-16- 9	17	21- 1- 3	17	337-15- 3	39	-	-
16.02.1584-15.06.1584	4- 9- 7	90-16-10	14	31-16- 0	17	143- 6-10	35	-	-
.....									
16.05.1585-10.11.1585	2- 2- 6	56-15- 6	9	7-10- 9	9	75- 9- 0	39	256-10- 5	40
.....									
11.11.1586-10.05.1587	0-16- 2	25- 4- 6	7	7- 7-11	4	4- 7- 3	15	97-10- 1	23
11.05.1587-10.11.1587	0-14- 6	18-18- 1	18	20- 2- 9	13	3- 7- 4	15	144- 1- 7	26
11.11.1587-10.02.1588	0-11-10	21-15- 2	25	12- 8- 5	22	3- 5- 6	14	124-15- 2	28
.....									
10.02.1592-10.06.1592	2- 8-11	61- 5- 7	11	11- 5-10	11	274- 8-10	37	-	-
11.06.1592-10.02.1593	2-10- 1	64-11-11	10	10-14- 0	10	294- 2- 8	36	-	-
.....									
11.06.1593-10.02.1594	2- 3- 3	54- 7- 2	10	11- 3- 6	10	316-13- 2	38	-	-
11.02.1594-10.06.1594	2-10- 3	63- 4- 2	9	13- 3- 7	9	327-18- 2	39	-	-
11.06.1594-10.02.1595	2- 2-11	59-19- 8	9	9- 1- 9	9	321-11-10	42	-	-
.....									
11.02.1596-10.06.1596	2- 2- 8'	69- 8- 7	43	6- 1- 1	12	321-19- 2	48	-	-
11.06.1596-10.02.1597	0-38- 2	63- 8- 9	42	5-12- 0	6	318 15- 7	46	-	-
11.02.1597-10.06.1597	0-37-10	73-15- 5	43	4-18- 1	4	302-15- 0	47	-	-
11.06.1597-10.02.1598	0-34- 4	58- 2-11	45	7-13-10	12	302- 4- 7	47	-	-
11.02.1598-10.06.1598	2- 0-11	79- 5- 9	46	4- 5- 7	3	382- 3- 7	48	-	-
11.06.1598-10.02.1599	0-39- 0	75- 7- 9	49	3-18-11	8	376-12- 3	51	-	-
11.02.1599-10.06.1599	2- 2- 4	85- 3- 5	51	5- 1- 3	16	417- 8- 4	52	-	-
11.06.1599-10.02.1600	0-36- 5	61- 9- 8	53	3-16- 3	21	382-15- 4	55	-	-
11.02.1600-10.06.1600	0-38- 4	76-19- 8	51	9-10- 0	29	435- 3- 9	55	-	-
11.06.1600-10.02.1601	0-35- 4	69-19- 3	53	4- 7- 9	26	396- 5-10	54	-	-
11.02.1602-10.06.1602	2- 4- 8	84- 2- 4	54	6- 2- 7	41	358-11- 9	53	-	-
.....									
11.06.1603-10.02.1604	0-37- 2	62-18- 8	55	4- 8- 8	48	319-14- 6	55	-	-
11.02.1604-10.06.1604	0-39- 1	78-19- 7	57	7- 0-11	50	380-10-10	58	-	-
.....									
10.06.1622-31.10.1622	-	20-19-10	54	-	-	199-13- 7	55	-	-

Bijlage 3b : Totale opbrengst, per biersoort en in tonnen omgerekend, van de „onghelden” te Gent, 1568-1582. Bron : S.A.G., reeks 463. Opmerking : voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 4.

Jaar	A	B	a.	C	a.	D	a.	Totaal
11.05.1568-10.11.1568		24.949	46	9.898	51			34.847
11.11.1568-10.05.1569		19.886	46	13.555	52			33.441
11.05.1569-10.11.1569		22.007	42	12.960	53			34.967
11.11.1569-10.05.1570		19.380	44	15.452 ¹⁶	55			34.812
11.05.1570-10.11.1570	9.362	24.517	47	11.521 ¹⁶	56			45.416
11.11.1570-10.05.1571	8.629	20.006	45	14.729 ¹⁸	56			43.382
11.05.1571-10.11.1571	7.029	24.423	47	12.828 ¹⁹	53			44.299
11.11.1571-10.05.1572	6.067	17.587	46	14.636 ¹⁶	50			38.505
11.05.1572-10.11.1572	7.019	22.577	39	16.205 ²³	45			45.824
11.11.1572-10.05.1573	6.657	16.265	39	16.262 ⁵⁰	45			39.234
11.03.1573-10.05.1573						2.061	23	
11.05.1573-10.11.1573	6.271	15.502	39	17.743 ⁴⁴	46			39.560
11.11.1573-10.05.1574	6.957	13.201	39	15.639 ⁴⁴	47			35.841
11.05.1574-10.11.1574	6.957	13.619	33	11.333	34	9.790	22	41.699
11.11.1574-10.05.1575	7.457	12.848	27	8.280	27	12.819	28	41.404
11.05.1575-10.11.1575	7.471			10.306	23	11.991	27	29.768
11.11.1575-10.05.1576	7.138	15.296	23	7.479	22	11.879	28	41.792
11.05.1576-10.11.1576	6.867	14.132	23	9.143	23	16.671	33	46.813
11.11.1576-10.05.1577	7.467	12.601	18	6.463	18	20.494	33	47.025
11.05.1577-10.11.1577	6.957	12.191	18	5.675	18	14.867	32	39.710
11.11.1577-10.05.1578	7.629	17.585	20	4.594	20	14.923	36	44.711
11.05.1578-15.08.1578				3.014 ¹⁰⁷	19	.		
16.02.1579-15.08.1579				4.287	19	17.872 ²⁸ 2.180 ²⁸	32	
16.08.1579-15.02.1580				4.222	?	19.134 ^{1.081}	35	
16.02.1580-15.08.1580		15.908	17					
16.08.1580-15.02.1581		15.073	19	4.999	18			
16.02.1582-15.08.1582	8.890	17.647	17	2.877	17	31.518 ^{2.591}	40	63.523

Bijlage 3b : Totale opbrengst, per biersoort en in tonnen omgerekend, van de „onghelden” te Gent, 1582-1622. Bron : S.A.G., reeks 463. Opmerking : voor de gebruikte afkortingen zie tekst op p. 4.

Jaar	A	B			C			D			E		TOTAAL	
		dr.	a.		dr.	a.		dr.	invoer	a.		a.		
16.08.1582-15.02.1583	7.971	15.491	-	17	2.685	-	15	22.181	-	645	39	-	-	48.973
16.02.1583-15.08.1583	8.124	20.225	-	16	2.994	-	16	25.659	-	1.382	38	-	-	58.384
16.08.1583-15.02.1584	6.414	15.814	-	17	2.247	-	17	17.710	-	304	39	-	-	42.489
16.02.1584-15.08.1584	5.119	12.935	-	14	3.403	-	17	7.645	-	-	35	-	-	29.102
.....														
16.05.1585-10.11.1585	2.429	9.084	-	9	804	-	9	4.024	-	-	39	12.409	40	28.750
.....														
11.11.1586-10.05.1587	776	4.036	-	7	789	-	4	233	-	-	15	4.680	23	10.514
11.05.1587-10.11.1587	696	3.025	-	18	2.148	-	13	180	-	650	15	6.268	26	12.965
11.11.1587-10.02.1588	568	3.481	-	25	1.325	-	22	177	-	675	14	5.314	28	11.540
.....														
10.02.1592-10.08.1592	2.348	9.805	-	11	1.204	-	11	12.975	-	198	37	-	-	26.530
11.08.1592-10.02.1593	2.404	10.335	-	10	1.141	-	10	13.485	-	634	36	-	-	27.999
.....														
11.08.1593-10.02.1594	2.076	8.697	-	10	1.182	-	10	14.705	-	495	38	-	-	27.185
11.02.1594-10.08.1594	2.412	10.113	-	9	1.406	-	9	15.383	-	357	39	-	-	29.671
11.08.1594-10.02.1595	2.080	9.597	-	9	989	-	9	15.283	-	174	42	-	-	28.063
.....														
11.02.1596-10.08.1596	2.048	11.109	-	43	646	-	12	15.182	-	272	48	-	-	29.257
11.08.1596-10.02.1597	1.832	10.150	-	42	597	-	6	15.171	-	130	46	-	-	27.880
11.02.1597-10.08.1597	1.816	11.803	-	43	523	-	4	14.506	-	26	47	-	-	28.674
11.08.1597-10.02.1598	1.648	9.303	-	45	820	-	12	14.507	-	-	47	-	-	28.278
11.02.1598-10.08.1598	1.964	11.533	11.533	46	420	419	3	16.379	16.379	-	48	-	-	58.627

(43)

DE BROUWINDUSTRIE TE GENT (1505-1622) - II

135

Vervolg Bijlage 3 b

Jaar	A	B			C			D				E		TOTAAL
			dr.	a.		dr.	a.		dr.	invoer	a.			
11.08.1599-10.02.1599	1.872	10.866	10.865	48	367	386	8	16.156	16.194	72	51	-	-	46.034
11.02.1599-10.08.1599	2.032	12.389	12.388	51	496	495	16	17.856	17.872	36	52	-	-	63.564
11.08.1599-10.02.1600	1.748	8.943	8.943	53	374	373	21	16.401	16.402	4	55	-	-	53.188
11.02.1600-10.08.1600	1.840	11.198	11.193	51	931	930	29	18.632	18.642	20	55	-	-	63.386
11.08.1600-10.02.1601	1.696	10.177	10.173	53	430	425	26	16.984	16.983	-	54	-	-	56.808
.....														
11.02.1602-10.08.1602	2.144	12.235	12.233	54	600	600	41	15.117	15.251	265	53	-	-	56.445
.....														
11.08.1603-10.02.1604	1.784	9.154	9.153	55	435	430	46	13.703	13.702	-	55	-	-	46.361
11.02.1604-10.08.1604	1.828	11.488	11.487	57	690	690	50	9.133	9.133	-	56	-	-	44.449
.....														
10.08.1622-31.10.1622	-	3.060	2.987	54	-	-		6.573	6.430	-	55	-	-	23.060

P. DE COMMER

*Bijlage 3c: Aantal brouwers met hun jaarlijkse produktie; dubbele clauwaert (1580-1615): in nominale cijfers.
Bron: S.A.G. reeks 464², 1e liasse.*

Jaar	Aantal	2.000	1.500	1.000	500	100	0	Totaal	2.000	1.500	1.000	500	100	0
		2.500	2.000	1.500	1.000	500	100		2.500	2.000	1.500	1.000	500	100
16.02.1580-15.08.1580	36	2	3	1	11	18	1	25.252	4.173	4.875	1.307	8.512	6.343	42
16.08.1580-15.02.1581	38	1	1	5	10	21	-	24.529	2.007	1.887	6.785	7.022	8.828	-
11.02.1595-11.08.1595	46	-	-	-	7	28	11	13.285	-	-	-	4.470	6.432	363
10.08.1595-10.02.1596	48	-	-	-	6	33	9	14.130	-	-	-	3.828	9.882	420
11.02.1602-10.08.1602	53	-	-	1	6	38	8	15.104	-	-	1.026	3.826	9.738	514
11.08.1602-10.02.1603	54	-	-	1	5	40	8	14.300	-	-	1.158	3.254	9.366	522
11.02.1605-10.08.1605	59	-	-	-	14	43	2	22.928	-	-	-	9.591	13.283	54
11.08.1605-10.02.1606	59	-	-	-	7	41	11	15.767	-	-	-	4.403	10.493	871
11.08.1614-10.02.1615	59	-	-	-	8	38	13	14.551	-	-	-	5.441	8.207	903
11.02.1615-10.08.1615	59	-	-	1	8	43	7	17.354	-	-	1.180	5.476	10.266	432

Bijlage 3c : Aantal brouwers met hun jaarlijkse produktie ; dubbele clauwaert (1580-1615) : in percentages. Bron : S.A.G., reeks 464², 1e liasse.

Jaar	Aantal	2.000	1.500	1.000	500	100	0	Totaal	2.000	1.500	1.000	500	100	0
		2.500	2.000	1.500	1.000	500	100		2.500	2.000	1.500	1.000	500	100
16.02.1580-15.08.1580	100	5,5	8,8	2,7	30,5	50	2,7	100	16,5	19,3	5,1	33,7	25,1	0,1
16.08.1580-15.02.1581	"	2,6	2,6	13,1	26,3	55,2	-	"	8,1	7,6	27,6	28,6	27,8	-
11.02.1595-10.08.1595	"	-	-	-	15,2	60,8	23,9	"	-	-	-	33,6	68,5	2,7
11.08.1595-10.02.1596	"	-	-	-	12,5	68,7	18,7	"	-	-	-	27	69,9	2,9
11.02.1602-10.08.1602	"	-	-	1,8	11,3	71,6	15	"	-	-	6,7	25,3	64,4	3,4
11.08.1602-10.02.1603	"	-	-	1,8	9,2	74	14,8	"	-	-	8	22,7	65,4	3,6
11.02.1605-10.08.1605	"	-	-	-	23,7	72,8	3,3	"	-	-	-	41,8	57,9	0,2
11.08.1605-10.02.1606	"	-	-	-	11,8	69,4	18,6	"	-	-	-	27,9	66,5	5,5
11.08.1614-10.02.1615	"	-	-	-	13,5	64,4	22	"	-	-	-	27,3	56,4	6,2
11.02.1615-10.08.1615	"	-	-	1,6	13,5	72,8	11,8	"	-	-	6,7	31,5	59,1	2,4

Bijlage 3c : Aantal brouwers met hun jaarlijkse produktie ; enkele clauwaert
1581-1616) : in nominale cijfers. Bron : S.A.G., reeks 464², 2e liasse.

	Aantal	+ 1.000	500	100	50	0
			1.000	500	100	50
16.08.1581-15.02.1582	18	-	1	3	4	10
16.08.1582-15.08.1583	15	1	-	5	2	7
16.02.1583-15.08.1583	13	1	-	7	4	1
16.08.1583-15.02.1584	15	-	1	3	3	8
11.02.1595-10.08.1595	13	-	-	6	2	5
11.08.1595-10.02.1596	12	-	-	1	4	7
11.02.1602-10.08.1602	41	-	-	2	1	38
11.08.1602-10.02.1603	43	-	-	1	2	40
11.02.1605-10.08.1605	52	-	-	2	3	47
11.08.1605-10.02.1606	50	-	-	1	2	47
11.02.1615-12.08.1615	6	-	-	-	-	6
13.02.1616-10.08.1616	4	-	-	-	-	4

Totaal	+ 1.000	500	100	50	0
		1.000	500	100	50
1.681	-	503	571	322	285
2.685	1.279	-	1.057	179	170
2.994	1.216	-	1.448	285	45
2.247	-	930	865	262	190
1.607	-	-	1.363	145	99
559	-	-	160	291	108
591	-	-	275	61	255
861	-	-	179	147	535
913	-	-	220	232	461
651	-	-	198	149	309
118	-	-	-	-	118
89	-	-	-	-	89

Bijlage 3a: Aantal brouwers met hun jaarlijkse productie ; enkele clauwaert (1581-1616) : in percentages.
Bron : S.A.G., reeks 464² : 2e liasse.

	Aantal	+ 1.000	500	100	50	0
			1.000	500	100	50
16.08.1581-15.02.1582	100	-	5,5	18,6	22,2	55,5
16.08.1582-15.02.1583	"	6,6	-	33,3	13,3	46,6
16.02.1583-15.08.1583	"	7,6	-	53,8	30,7	7,6
16.08.1583-15.02.1584	"	-	6,6	20	20	53,3
11.02.1595-10.08.1595	"	-	-	46,1	15,3	38,4
11.08.1595-10.02.1596	"	-	-	8,3	33,3	58,3
11.02.1602-10.08.1602	"	-	-	4,8	2,4	92,6
11.08.1602-10.02.1603	"	-	-	2,3	4,6	93
11.02.1605-10.08.1605	"	-	-	3,8	5,7	90,3
11.08.1605-10.02.1606	"	-	-	2	4	94
11.02.1615-12.08.1615	"	-	-	-	-	100
13.02.1616-11.08.1616	"	-	-	-	-	100

Totaal	+ 1.000	500	100	50	0
		1.000	500	100	50
100		29,9	33,9	19,1	16,9
"	47,6	-	39,3	6,6	6,3
"	40,6	-	48,3	9,5	1,5
"	-	41,3	38,4	11,6	8,4
"	-	-	84,8	9	6,1
"	-	-	28,6	52	19,3
"	-	-	46,5	10,3	43,1
"	-	-	20,7	17	62,1
"	-	-	24	25,4	50,4
"	-	-	29,6	22,8	47,4
"	-	-	-	-	100
"	-	-	-	-	100

Bijlage 3c: Aantal brouwers met hun jaarlijkse productie; crabbelaer (1580-1615): in nominale cijfers. Bron: S.A.G., reeks 464²: 3e liasse.

	Annual	+ 4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
			4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100
16.02.1580-15.06.1580	17	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	-
16.06.1581-15.02.1582	19	-	-	-	-	-	-	2	3	6	7	1
16.02.1583-15.06.1583	10	1	-	-	-	-	1	4	2	2	5	1
16.06.1583-15.02.1584	17	-	-	1	-	-	-	2	4	4	3	3
11.02.1598-10.06.1598	46	-	-	-	1	-	-	-	-	5	16	24
11.06.1598-10.02.1599	49	-	-	-	-	1	-	-	-	3	25	20
11.02.1602-10.06.1602	54	-	-	-	-	-	1	-	-	3	25	23
11.06.1602-10.02.1603	54	-	-	-	-	-	-	1	-	4	24	25
11.02.1605-10.06.1605	59	-	-	-	-	-	-	1	-	2	37	19
11.06.1605-10.02.1606	49	-	-	-	-	-	-	-	-	2	29	16
11.06.1614-10.02.1615	59	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	27
11.02.1615-10.06.1615	58	-	-	-	-	-	-	2	-	-	41	17

	Total	+ 4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
			4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100
16.02.1580-15.06.1580	15.808	-	-	-	-	-	-	5.461	3.638	5.743	848	-
16.06.1581-15.02.1582	13.808	-	-	-	-	-	-	3.082	3.898	4.232	2.335	63
16.02.1583-15.06.1583	20.225	4.798	-	-	-	-	2.312	5.654	2.838	1.783	1.757	83
16.06.1583-15.02.1584	15.814	-	-	3.809	-	-	-	5.237	5.076	2.782	790	180
11.02.1598-10.06.1598	11.801	-	-	-	8.053	-	-	-	-	3.291	3.813	1.344
11.06.1598-10.02.1599	10.939	-	-	-	-	2.671	-	-	-	2.093	5.218	957
11.02.1602-10.06.1602	12.233	-	-	-	-	-	2.041	-	-	3.241	5.817	1.334
11.06.1602-10.02.1603	11.031	-	-	-	-	-	-	1.778	-	2.482	5.321	1.450
11.02.1605-10.06.1605	11.357	-	-	-	-	-	-	1.849	-	1.066	7.827	765
11.06.1605-10.02.1606	8.297	-	-	-	-	-	-	-	-	1.076	6.435	796
11.06.1614-10.02.1615	7.895	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.282	1.613
11.02.1615-10.06.1615	8.685	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7.859	1.129

Bijlage 3c : Aantal brouwers met hun jaarlijkse produktie, crabbelaer (1580-1615) : in percentages. Bron : S.A.G., reeks 464², 3e liasse.

	Aantal	+ 4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
		4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
16.02.1580-15.08.1580	100	-	-	-	-	-	-	17,6	17,6	47	17,6	-
16.08.1581-15.02.1582	"	-	-	-	-	-	-	10,5	15,7	31,5	38,9	5,2
16.02.1583-15.08.1583	"	6,25	-	-	-	-	6,25	25	12,5	12,5	31,2	6,25
16.08.1583-15.02.1584	"	-	-	5,9	-	-	-	11,7	23,8	23,8	17,6	17,6
11.02.1589-10.02.1589	"	-	-	-	2,1	-	-	-	-	10,8	34,7	52,1
11.08.1589-10.02.1589	"	-	-	-	-	2	-	-	-	6,1	51	40,8
11.02.1602-10.08.1602	"	-	-	-	-	-	1,8	-	-	9,2	46,2	42,5
11.08.1602-10.02.1603	"	-	-	-	-	-	-	1,8	-	7,4	44,4	46,2
11.02.1605-10.08.1605	"	-	-	-	-	-	-	1,6	-	3,3	62,7	32,2
11.08.1605-10.02.1606	"	-	-	-	-	-	-	-	-	4	56,1	36,7
11.02.1614-10.02.1615	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54,2	45,7
11.02.1615-10.08.1615	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	70,6	29,3

	Totaal	+ 4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
		4.500	4.000	3.500	3.000	2.500	2.000	1.500	1.000	500	100	0
16.02.1580-15.08.1580	100	-	-	-	-	-	-	24,4	24,1	36,1	5,3	-
16.08.1581-15.02.1582	"	-	-	-	-	-	-	22,6	26,6	31	17,1	0,4
16.02.1583-15.08.1583	"	23,5	-	-	-	-	11,4	22,6	14	6,9	8,8	0,4
16.08.1583-15.02.1584	"	-	-	24	-	-	-	20,4	32	17,4	4,7	1,1
11.02.1589-10.02.1589	"	-	-	-	26,6	-	-	-	-	28,6	33,1	11,8
11.08.1589-10.02.1589	"	-	-	-	-	24,4	-	-	-	19,1	47,7	9,7
11.02.1602-10.08.1602	"	-	-	-	-	-	16,6	-	-	26,4	45,9	10,9
11.08.1602-10.02.1603	"	-	-	-	-	-	-	16,1	-	22,5	46,2	13,1
11.02.1605-10.08.1605	"	-	-	-	-	-	-	14,5	-	9,6	50,9	9,9
11.08.1605-10.02.1606	"	-	-	-	-	-	-	-	-	12,9	77,6	9,4
11.02.1614-10.02.1615	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	79,3	20,4
11.02.1615-10.08.1615	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87,4	12,6

Bijlage 4a: Totale opbrengst, per biersoort en in ponden vlaams, van de bieraccijnzen te Gent, 1582-1609. Bron: S.A.G., reeks 467, „Grote Accijnzen op Bieren”. Opmerking: Voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 29.

Jaar	A	B	C	D	E	F	G	H	Totaal
16.08.1582-15.02.1583	-	3.825	350	1.405	157	438	167	-	6.342
.....									
16.08.1583-15.02.1584	-	3.634	308	1.404	84	251	162	-	6.133
16.02.1584-15.08.1584	-	1.946	495	1.268	-	192	138	-	4.039
.....									
11.05.1585-10.11.1585	2.498	131	48	791	-	2	85	-	3.556
11.11.1585-10.05.1586	1.670	44	41	232	-	-	52	7	2.046
11.05.1586-10.11.1586	972	13	25	189	-	-	33	1	1.214
.....									
11.05.1587-10.11.1587	200	2	143	199	24	-	29		1.497
.....									
11.02.1592-10.08.1592	-	2.685	70	858	23	-	96	-	3.733
11.08.1592-10.02.1593	-	2.688	72	903	4	-	100	-	3.766
11.02.1593-10.08.1593	-	2.958	76	935	1	-	95	-	4.066
11.08.1593-10.02.1594	-	3.040	63	745	1	-	86	-	3.936
11.02.1594-10.08.1594	-	3.176	72	884	4	-	101	-	4.237
11.08.1594-10.02.1595	-	3.021	59	839	7	-	86	-	4.011
.....									
11.02.1596-10.08.1596	-	2.870	31	906	5	-	84	-	3.896
11.08.1596-10.02.1597	-	2.953	30	829	4	-	76	-	3.892
11.08.1597-10.02.1598	-	2.874	26	779	3	-	69	-	3.750
11.02.1598-10.05.1598	-	1.438	12	454	-	-	45	-	1.949
.....									
11.11.1899-10.02.1600	-	1.218	11	366	-	-	31	-	1.626
.....									
01.01.1600-19.02.1600	-	363	-	-	-	-	-	-	
.....									
11.08.1600-10.02.1601	-	2.989	27	862	-	-	71	-	3.959
11.02.1601-11.08.1601	-	2.960	29	940	-	-	79	-	4.008
11.08.1601-10.02.1602	-	2.291	24	841	-	-	79	-	3.236
11.02.1602-10.08.1602	-	2.471	24	1.002	1	-	89	-	3.587
11.08.1602-10.02.1603	-	2.242	26	923	-	-	78	-	3.270
11.02.1603-10.08.1603	-	2.321	27	1.060	1	-	85	-	3.494
11.08.1603-10.02.1604*	-	2.449	20	769	-	-	74	-	3.312
11.02.1604-10.08.1604	-	2.546	24	872	1	-	76	-	3.619
11.08.1604-10.02.1605	-	2.393	27	823	-	-	71	-	3.314

Vervolg van Bijlage 4 a

Jaar	A	B	C	D	E	F	G	H	
11.02.1605-10.08.1605	-	2.516	36	970	4	-	74	-	3.601
11.08.1605-10.02.1606*	-	2.438	27	964	-	-	73	-	3.502
11.02.1606-10.08.1606	-	2.367	24	1.009	-	-	74	-	3.473
11.08.1606-10.02.1607*	-	2.273	31	782	-	-	75	-	3.161
11.02.1607-10.08.1607	-	2.133	23	854	12	-	80	-	3.102
.....									
11.08.1608-10.02.1609	-	2.099	13	577	14	-	69	-	2.771
11.02.1609-11.08.1609	-	2.037	14	592	3	-	78	-	2.726
11.08.1609-09.11.1609	-	1.008	10	271	19	-	40	-	1.346

* S.A.G. reeks 156bis 7: „Rekwesten aan schepenen van de keuze”. Losse folio: „Assijse vande bieren”.

Bijlage 4b : Wijzigingen in de „Grote Bieraccijnzen” 1579-1609. Bron : S.A.G., reeks 467. S.A.G., reeks 464¹, 4e liasse.

	Dubbele "Clauwaert"				Enkele "Clauwaert"				"Crebbelaer"			
	Lokaal Verbruik	Azijn B.	Uitvoer	"Drynckeb."	Lokaal verbruik	Zuur Bier	Uitvoer	"Drynckeb."	Lokaal Verbruik	Zuur Bier	Uitvoer	"Drynckeb."
16.06.1579-15.02.1580	5e. 4gr.	10gr.	4gr.	8e. 4gr.	8e.	8gr.	4gr.	20gr.	8e.	6gr.	3gr.	15gr.
16.06.1582-15.02.1583	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.05.1585-10.11.1585	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.11.1585-10.05.1586*	7e. 6gr.	"	"	"	8e. 8gr.	"	"	"	"	"	"	"
11.05.1586-10.11.1586*	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.05.1587-10.11.1587	8e. 4gr.	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"
11.02.1588-10.08.1588	7e.	"	5gr.	6e.	8e.	"	"	"	"	"	"	"
11.02.1589-10.02.1589	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"	"
11.06.1593-10.02.1594	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"	"
11.02.1594-10.08.1594	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"	"
11.06.1596-10.02.1597	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"	4gr.
11.06.1597-10.02.1598	"	"	"	8e.	"	"	"	"	"	"	"	6gr.
11.02.1598-10.05.1598	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4gr.
11.06.1600-10.02.1600	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

	"Dusselaer"				Kleine Bieren			"Ghemens" Hufab.		"Dobbele" Hutabieren	"Keyt"	Vier "Vyremde" B.	"Jupen"
	Lokaal Verbruik	Azijn B.	Uitvoer	"Drynckeb."	Lokaal Verbruik	Uitvoer	"Drynckeb."	Lokaal Verbruik	Uitvoer				
16.06.1579-15.02.1580	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
16.06.1582-15.02.1583	"	"	"	"	10gr.	1gr.	1gr.	10gr.	6gr.	"	5e. 4gr.	8e. 4gr.	"
11.05.1585-10.11.1585	7e.	10gr.	6gr.	8e.	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.11.1585-10.05.1586*	7e. 6gr.	"	"	"	"	"	"	6gr.	"	7e.	"	"	"
11.05.1586-10.11.1586*	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7e. 6gr.	13e. 4gr.	"
11.05.1587-10.11.1587	"	"	"	"	"	"	"	10gr.	"	"	7e.	7e.	"
11.02.1588-10.08.1588	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10e.	"
11.02.1589-10.02.1589	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	20e.
11.06.1593-10.02.1594	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.02.1594-10.08.1594	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.06.1596-10.02.1597	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.06.1597-10.02.1598	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.02.1598-10.05.1598	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11.06.1600-10.02.1600	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8e. 4gr.	"

* Bron : S.A.G., reeks 471 : Rekeningen van de consumptie van de bieren.

Bijlage 4c: Totale opbrengst, in ponden vlaams, van accijnzen geheven op dubbele „Clauwaert”, te Gent, 1579-1608. Bron: S.A.G. - reeks 464¹, 4e liasse. Opmerking: voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 24.

	Dubbele "Clauwaert"				
	A	B	C	D	Totaal
16.08.1579-15.02.1580	3.305	99	7	34	3.445
16.02.1580-15.08.1580	3.623	180	87	52	3.941
16.08.1582-15.02.1583	3.642	123	5	38	3.825
16.02.1583-15.02.1583	3.977	165	66	45	4.261
11.11.1599-10.02.1600	1.148	70	0	-	1.218
11.02.1600-10.08.1600	2.783	161	36	-	2.990
11.08.1600-10.02.1601	2.824	161	4	-	2.989
11.02.1601-10.08.1601	2.729	191	40	-	2.960
11.08.1601-10.02.1602					
11.02.1602-10.08.1602					
11.08.1602-10.02.1603	2.120	120	3	-	2.242
11.02.1603-10.08.1603	2.119	161	41	-	2.321
11.08.1603-10.02.1604					
11.02.1604-10.08.1604					
11.08.1604-10.02.1605	2.204	184	6	-	2.393
11.02.1605-10.08.1605	2.189	273	44	-	2.516
11.08.1605-12.02.1606					
13.02.1606-12.08.1606					
13.08.1606-10.02.1607	2.115	141	5	-	2.264
11.02.1607-10.08.1607	1.948	150	34	-	2.133
11.08.1607-10.02.1608	1.875	135	3	-	1.914
11.02.1608-10.08.1608	1.671	151	31	-	1.852

Bijlage 4c: Omrekening, in tonnen bier, van de bedragen vermeld in bijlage.

	Dubbele "Clauwaert"				
	A	B	C	D	Totaal
16.08.1579-15.02.1580	12.394	5.947	169	20.225	38.736
16.02.1580-15.08.1580	13.588	10.778	2.080	30.905	57.361
.....					
16.08.1582-15.02.1583	13.659	7.387	121	22.823	43.990
16.02.1583-15.08.1583	14.912	9.879	1.578	27.093	53.462
.....					
11.11.1599-10.02.1600	3.280	2.782	3	-	6.065
11.02.1600-10.08.1600	7.952	6.442	861	-	15.255
11.08.1600-10.02.1601	8.066	6.457	108	-	14.626
11.02.1601-10.08.1601	7.796	7.657	958	-	16.411
11.08.1601-10.02.1602					
11.02.1602-10.08.1602					
11.08.1602-10.02.1603	6.057	4.782	66	-	10.905
11.02.1603-10.08.1603	6.055	6.450	973	-	13.478
11.08.1603-10.02.1604					
11.02.1604-10.08.1604					
11.08.1604-10.02.1605	6.298	7.366	147	-	13.811
11.02.1605-10.08.1605	6.255	10.915	1.058	-	18.228
11.08.1605-12.02.1606					
13.02.1606-12.08.1606					
13.08.1606-10.02.1607	6.042	5.646	127	-	11.815
11.02.1607-10.08.1607	5.567	6.008	818	-	12.393
11.08.1607-10.02.1608	5.359	5.406	70	-	10.835
11.02.1608-10.08.1608	4.775	6.034	739	-	11.548

Bijlage 4c: Totale opbrengst, in ponden vlaams, van accijnzen geheven op enkele „clauwaert”, Gent, 1579-1608. Bron: S.A.G, reeks 464¹: 4e liasse.

	Enkele "Clauwaert"				Totaal
	A	B	C	D	
16.08.1579-15.02.1580	446	12	←	4	461
16.02.1580-15.08.1580	814	29	←	6	849
16.08.1582-15.02.1583	345	3	-	2	350
16.02.1583-15.08.1583	361	7	-	2	370
11.11.1599-10.02.1600	11	0	-	-	11
11.02.1600-10.08.1600	28	0	-	-	28
11.08.1600-10.02.1601					
11.02.1601-10.08.1601					
11.08.1601-10.02.1602	25	0	-	-	24
11.02.1602-10.08.1602	24	0	-	-	24
11.08.1602-10.02.1603	26	0	-	-	26
11.02.1603-10.08.1603	27	0	-	-	27
11.08.1603-10.02.1604					20
11.02.1604-10.08.1604					24
11.08.1604-10.02.1605					
11.02.1605-10.08.1605					
11.08.1605-12.02.1606	25	2	-	-	27
13.02.1606-12.08.1606	23	1	-	-	24
13.08.1606-10.02.1607	30	1	-	-	31
11.02.1607-10.08.1607	22	1	-	-	23
11.08.1607-10.02.1608					
11.02.1608-10.08.1608					

Bijlage 4c: Omrekening, in tonnen bier, van de bedragen vermeld in bijlage.

	Enkele "Clauwaert"				
	A	B	C	D	Totaal
16.08.1579-15.02.1580	2.975	554	←	4.220	7.748
16.02.1580-15.08.1580	5.425	1.118	←	7.240	13.783
.....					
16.08.1582-15.02.1583	2.299	200	-	2.680	5.179
16.02.1583-15.08.1583	2.404	433	-	2.990	5.827
.....					
11.11.1599-10.02.1600	76	4	-	-	80
11.02.1600-10.08.1600	186	12	-	-	198
11.08.1600-10.02.1601					
11.02.1601-10.08.1601					
11.08.1601-10.02.1602	163	5	-	-	168
11.02.1602-10.08.1602	162	9	-	-	171
11.08.1602-10.02.1603	174	8	-	-	182
11.02.1603-10.08.1603	178	13	-	-	191
11.08.1603-10.02.1604					
11.02.1604-10.08.1604					
11.08.1604-10.02.1605					
11.02.1605-10.08.1605					
11.08.1605-12.02.1606	196	107	-	-	303
13.02.1606-12.08.1606	154	33	-	-	187
13.08.1606-10.02.1607	201	74	-	-	275
11.02.1607-10.08.1607	148	57	-	-	205
11.08.1607-10.02.1608					
11.02.1608-10.08.1608					

Bijlage 4c : Totale opbrengst, in ponden vlaams, van acijnzen geheven op „Crabbelaer”, te Gent, 1579-1608. Bron : S.A.G. - reeks 464¹, 4e liasse.

	"Crabbelaer"				Totaal
	A	B	C	D	
16.08.1579-15.02.1580	924	17	←	7	949
16.02.1580-15.08.1580	1.266	26	←	10	1.305
16.08.1582-15.02.1583					
16.02.1583-15.08.1583					
11.11.1599-10.02.1600	364	2	-	-	366
11.02.1600-10.08.1600	921	10	-	-	931
11.08.1600-10.02.1601					
11.02.1601-10.08.1601					
11.08.1601-10.02.1602	834	7	-	-	841
11.02.1602-10.08.1602	990	12			1.002
10.08.1602-10.02.1603					
11.02.1603-10.08.1603					
11.08.1603-10.02.1604					
11.02.1604-10.08.1604					
11.08.1604-10.02.1605					
11.02.1605-10.08.1605					
11.08.1605-12.02.1606	953	11	-	-	964
13.02.1606-12.08.1606	992	16	-	-	1.009
13.08.1606-10.02.1607	772	10	-	-	782
11.02.1607-10.08.1607	840	13	-	-	854
11.08.1607-10.02.1608					
11.02.1608-10.08.1608					

Bijlage 4c: Omrekening, in tonnen bier, van de bedragen vermeld in bijlage.

	"Crabbelaer"				
	A	B	C	D	Totaal
16.08.1579-15.02.1580	9.251	1.325 ←		11.740	22.316
16.02.1580-15.08.1580	12.660	2.077 ←		15.907	30.644
.....					
16.08.1582-15.02.1583					
16.02.1583-15.08.1583					
.....					
11.11.1599-10.02.1600	3.636	194	-	-	3.830
11.02.1600-10.08.1600	9.209	770	-	-	9.979
11.08.1600-10.02.1601					
11.02.1601-10.08.1601					
11.08.1601-10.02.1602	8.344	534	-	-	8.878
11.02.1602-10.08.1602	9.899	930	-	-	10.829
11.08.1602-10.02.1603					
11.02.1603-10.08.1603					
11.08.1603-10.02.1604					
11.02.1604-11.08.1604					
11.08.1604-10.02.1605					
11.02.1605-10.08.1605					
11.08.1605-12.02.1606	9.520	864	-	-	10.384
13.02.1606-12.08.1606	9.916	1.320	-	-	11.236
13.08.1606-10.02.1607	7.721	785	-	-	8.506
11.02.1607-10.08.1607	8.404	1.068	-	-	9.472
11.08.1607-10.08.1608					
11.02.1608-10.08.1608					